

SFÂNTA LITURGHIE – FACTOR DE COMUNIUNE SPIRITUALĂ ȘI DE MISIUNE CREȘTINĂ ÎNTR-O SOCIETATE TOT MAI MULT MARCATĂ DE INDIVIDUA- LISM ȘI DE IGNORANȚĂ RELIGIOASĂ

Dr. Alexandru Nicolae AGIGNOAEI

Facultatea de Istorie, Litere și Științe ale Educației

Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia

alexandru_agignoaei@yahoo.com

ABSTRACT: Holy Liturgy - factor of spiritual communion and Christian mission in a society increasingly marked by individualism and religious ignorance.

In the present research, will be highlighted several essential aspects related to the relationship between eschatology, the Trinity, the world, mission and pastoral care both within the service of the Holy Liturgy and after its end. In the Orthodox Christian cult, the Holy Liturgy is the starting point *intra muros* for all the other activities of the Church carried out *extra muros*. Therefore, the Holy Liturgy must not be perceived only strictly as an act of worship carried out at a certain time, in a certain place and only for certain people, but it must be understood as a religious-educational value and as an ever-present spiritual reality for all people throughout the world. During the service of the Holy Liturgy, the Kingdom of Heaven is truly present in the Church precisely, so that later, after the service of the Holy Liturgy, the Church may make her journey with fresh strength, through the world and with the world, towards the Kingdom of Heaven. Thus, in the course of the research, themes such as the living here and now in the Holy Liturgy of the Kingdom of Heaven as a factor in reaching the Kingdom of Heaven then and there, the presence and the fellowship of the Holy Trinity to the entire creation that takes part in the Holy Liturgy and, last but not least, the overcoming of any concepts of individualism and extremism existing in contemporary society through the communion to which the whole of creation is invited to takes part in the Holy Liturgy as preparation for eternal life.

Keywords: *mission, eschatology, world, Church, Holy Liturgy, Holy Trinity, Kingdom of Heaven, pastoral care, resurrection, feast, apostle, gospel, preaching.*

Introducere

Eshatologia cultului creștin împlinește eshatologia anticipată a cultului mozaic. În Sfânta Liturghie se trăiește tensiunea dintre Alfa și Omega (Apoc. 1, 8), având mereu o binecuvântare de început și una finală, între cele două experimentându-se etapele cultico-mistice de o largă respirație și trăire. „Eshatologia, asemenea Liturghiei, poate fi gândită și trăită sub marile motive ale începutului și sfârșitului. Căci acestea nu descriu doar finitudinea creștinilor, ci îi pun mereu înaintea lui Dumnezeu, învăluindu-i în taina insesizabilă a alterității dumnezeiești. Existență derulată între Alfa și Omega, viața unui creștin presupune angajament fără rezerve la Sfânta Liturghie”¹.

Omul și lumea sunt împreună în cer în timpul Sfintei Liturghii, deoarece, ținând în mâinile sale darurile recunoștinței lui, omul vine la înălțimile lui Dumnezeu. Dar acest lucru este trăit numai de omul care cu adevărat Îl iubește pe Dumnezeu și care, după ce iese din întunericul păcatului, începe lucrarea sa cea mai importantă: slava lui Dumnezeu. El merge spre cele de sus nu imaginar, ci real. Prin intermediul omului și dimpreună cu acesta lumea ajunge și ea la Jertfelnicul cel mai presus de ceruri, unde amândoi, atât omul, cât și lumea, primesc sfințenia Duhului Sfânt și devin chiar ei niște *euharistii continue* ale lui Dumnezeu, în care creatul se unește cu necreatul și în care Nevăzutul devine văzut². Antinomia creștinismului constă în aceea că „el este îndreptat concomitent asupra întregului, asupra întregii creații, asupra lumii, asupra întregii omeniri, dar, totodată, este îndreptat integral și asupra fiecărei persoane umane unice. Și dacă persoana umană se împlinește menținându-se în sobor cu toți, lumea se împlinește în măsura în care devine viață pentru fiecare, căci lumea a fost dăruită fiecăruia de Dumnezeu ca viață”³.

1 Gamaliel Delaboia, *Lumea – opera iubirii Preasfintei Treimi*, îngrijitor de ediție: Vasile Bîrzu, Sibiu, Edit. Astra Museum, 2013, pp. 248-249.

2 Ieromonahul Grigorie, *Euharistia în scrierile Sfinților Părinți ai Bisericii și Sfânta Scriptură*, trad. Ion Andrei Țârlescu, București, Edit. Anestis, 2015, pp. 175-177.

3 Alexander Schmemmann, *Euharistia, taina împărăției*, trad. Boris Răduleanu, București, Edit. Anastasia, 1984, p. 89.

Liturghia este instanța totalizatoare a temporalității: trecutul sacru este absorbit sapiențial, prezentul se trăiește apocaliptic, iar viitorul e anticipat profetic. În acest sens, liturghia este operatorul transcendent al unei sinteze eshatologice⁴; este un eveniment trinitar aflat la limita dintre istorie și eshaton⁵. Prin Sfânta Liturghie Biserica revelează realitatea eshatologică a Împărăției lui Dumnezeu în timpul și în spațiul lumii, transformându-le pe acestea în medii de comuniune cu Sfânta Treime⁶. Liturghia este străbătută în permanență de un „dinamism trinitar”⁷.

Întruparea, Jertfa și Învierea lui Hristos, re trăite, nu doar comemorate, în cadrul slujbei Sfintei Liturghii, au metamorfozat într-un mod radical starea și istoria lumii, schimbând însăși condiția ontologică a existenței oamenilor. Prin Jertfa și prin Învierea Sa, Iisus Hristos nu a introdus umanitatea numai într-un nou mod de viață, ci a introdus-o și într-un domeniu nou al existenței, acela al Împărăției lui Dumnezeu, căci, în Iisus Hristos Cel înviat, viața lui Dumnezeu intră în viața umanității, prefăcând starea ei veche într-o stare nouă, pregătindu-i starea viitoare. Cu Învierea lui Hristos viața omenirii este orientată spre Împărăție, care, într-o formă anticipată este deja în mijlocul lumii aici și acum, ca Împărăție a Duhului Sfânt⁸.

1. Binecuvântarea Mare – perspectivă eshatologică supremă în cadrul Sfintei Liturghii

Caracterul eshatologic al Sfintei Liturghii reiese încă de la începutul acesteia din formula Binecuvântării Mari, prin care liturghia este încadrată Împărăției Cerurilor. Formula acestei deschideri este preluată din Noul Testament, mai exact din Sfânta Evanghelie după Marcu, unde se relatează că la intrarea Sa triumfală în Ierusalim, Hristos este întâmpinat de poporul bucuros cu strigătul: „Osana! Binecuvântat este Cel ce vine întru nume-

4 Mihail Neamțu, *Liturghia Bisericii – sinteză eschatologică*, prefață la: Andrei Scrima, *Biserica liturgică*, volum îngrijit de Anca Manolescu, traducere, cuvânt înainte și note de Anca Manolescu, prefață de Mihail Neamțu, București, Edit. Humanitas, 2005, pp. 14-15.

5 *Idem*, *Bufnița din dărmături; Insomnii teologice în România postcomunistă*, Ed. a II-a, revăzută și adăugită, Iași, Edit. Polirom, 2008, p. 49.

6 Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă. Vol. I*, apud. Vasile Nechita, „Părintele profesor Dumitru Stăniloae. Mărturii contemporane”, în *Epifania. Revistă de dialog ortodox*, Iași, Nr. 28, martie-mai, 2014, p. 83.

7 Dominic Jala, *Liturgy and mission*, Roma, C.L.V. – Edizioni liturgiche, 1987, p. 64.

8 Ioannis Zizioulas, *Credința pe care o mărturisim*, București, EIBMBOR, 1987, p. 92.

le Domnului! Binecuvântată este Împărăția care vine...” (Mc. 11, 9-10). Această bucurie trebuie transpusă și în inimile tuturor credincioșilor participanți la Sfânta Liturghie, deoarece în această Împărăție dreptii nu sunt niște bieți refugiați din cauza unui pericol iminent sau numai niște sărmani naufragiați scăpați de la scufundare, ci sunt fericiții moștenitori ai Tatălui ceresc și frații lui Hristos întru har. Ei devin binecuvântații unei Împărății binecuvântate, în care domnesc la un loc cu sfinții, cu Maica Domnului și cu Dumnezeu Treime. De aici se poate înțelege sensul, splendoarea și plinătatea Împărăției veșnice, de unde rezultă că obiectul acestei binecuvântări liturgice nu este în primul rând Sfânta Treime ci Împărăția Acesteia⁹.

Ultimele cuvinte ale Binecuvântării Mari: „acum și pururi și în vecii vecilor”, sunt o rostire comună și altor forme liturgice de binecuvântare. Astfel, formula cuprinde trei adverbe temporale: *acum*, adică timpul prezent, cel în care se rostește binecuvântarea și se desfășoară slujba; *pururea* (ca variantă pentru *pururi* sau *de-a pururi*), adică viitorul indefinit în spațiul istoric, mereu, în permanență, fără întrerupere, continuu; și *în vecii vecilor* (cu variantele *în veacul veacului*, *în veacul vecilor*), adică dincolo de istorie, în veșnicie, în *viața veacului ce va să fie*. Întreaga formulă, aparent stereotipă și banală, atestă adevărul continuității dintre Împărăția Cerurilor care deja a venit, se află întru creștini și înaintea în istorie și Cea care *va să vină*, adică cea care se va rotunji, desăvârșită, pentru veșnicie. Această curgere a Împărăției nu este altceva decât o permanentă inserție a timpului în eternitate. Este exact ceea ce oferă Liturghia ortodoxă prin Binecuvântare, Euharistie și Cuminecare¹⁰.

Împărăția invocată în Binecuvântarea Mare de la începutul Sfintei Liturghii este Împărăția veacului viitor, care nu începe odată cu moartea trupului (eshatologia individuală) sau cu sfârșitul acestei lumi (eshatologia universală), ci ea este prezentă deja în veacul acesta. A binecuvânta Împărăția lui Dumnezeu înseamnă pentru creștini a recunoaște și a mărturisi că încă din viața aceasta este posibil a deveni părtași vieții ei, a intra în lumina, adevărul și bucuria acesteia¹¹. De altfel, prezența Împărăției lui Dumnezeu încă din această lume este evidentă din chiar formula Binecuvântării Mari, care este la timpul prezent, nu la timpul viitor.

9 Valeriu Anania, *Cartea deschisă a Împărăției. O însoțire liturgică pentru preoți și mireni. De la Betleemul Nașterii la Ierusalimul Învierii. Scrisori pastorale, studii introductive* de Jan Nicolae și Vasile Gordon, cronologie de Ștefan Iloaie, Iași, Edit. Polirom, 2011, p. 81.

10 *Ibidem*, pp. 81-82.

11 Alexander Schmemmann, *Euharistia, taina împărăției*, pp. 47-48.

Prin această formulă a Binecuvântării Mari, și apoi prin cererea pentru pacea lumii întregi din cuprinsul Ecteniei Mari, Sfânta Liturghie deschide de la început orizonturile și interesul credinciosului, deoarece numai îngrijindu-se de lucrurile mari ale lumii întregi, adorând pe Cel care le-a creat pe acestea și aducându-și aminte de A Doua Lui Venire, credinciosul își poate rândui problemele sale limitate în timp și spațiu. Fiecare om are o astfel de origine și un astfel de destin încât nu poate să se găsească pe sine însuși și mântuirea lui altundeva decât în pacea lumii întregi și în mântuirea sufletelor fraților și surorilor lui, adică tocmai în lucrurile pentru care creștinii se roagă în Sfânta Liturghie¹².

Pomenirea repetată a Împărăției păstrează dimensiunea eshatologică a Euharistiei¹³. În cadrul Sfintei Liturghii expresia „Împărăția Cerurilor” sau „Împărăția lui Dumnezeu” este pomenită de 26 de ori, iar expresia „viața de veci”, de 10 ori. Așadar, în 36 de locuri se atrage atenția că Liturghia este structurată pe dimensiunea duhovnicească a Împărăției Cerurilor, sălașul cel veșnic al mântuirii oamenilor¹⁴.

Pomenirea Împărăției nu se limitează, prin urmare, numai la Binecuvântarea Mare de la începutul slujbei Sfintei Liturghii. Împărăția menționată acum este mai apoi dezvăluită credincioșilor treptat și progresiv în natura sa eshatologică. Deși acest proces străbate întreaga Sfântă Liturghie, sunt unele momente din cadrul acestei slujbe în care trăirea eshatologică a credincioșilor capătă un sens mai profund. Orice grijă trebuie lăsată la o parte. Este lăsată la o parte, părăsită, „ca pe Împăratul tuturor să-L primim”. Și fiindcă (așa cum este înțeleasă după o îndelungată experiență) Împăratul este Cel ce vine întotdeauna, grijile trebuie să fie lăsate deoparte totdeauna. Dumnezeiasca Liturghie e întinsă peste toate. Este viața întreagă liturghisită, chemată la nunta Mielului: „grija cea fără de grijă”, sufletul și trupul, viața și sfârșitul, veacul de acum și cel viitor. Împăratul tuturor este Cel ce pururi vine și îi renaște pe credincioși. Întâlnirea cu El în cântarea întreit-sfântă și închipuirea heruvimilor îl aduce pe om deja la libertatea eshatologică și-i dăruiește toate într-un mod străin și neluat de la el¹⁵.

12 Arhimandritul Vasilios, *Intrarea în Împărăție sau modul liturgic*, trad. Ioan Ică și protos. Paisie, Ed. a II-a adăugită, Sibiu, Edit. Deisis, 2007, p. 80.

13 Andrew Louth, *Introducere în Teologia Ortodoxă*, trad. Dragoș Mîrșanu, Iași, Edit. Doxologia, 2014, p. 222.

14 Valeriu Anania, *Cartea deschisă a Împărăției. O însoțire liturgică pentru preoți și mireni. De la Betleemul Nașterii la Ierusalimul Învierii. Scrisori pastorale*, p. 160.

15 Arhimandritul Vasilios, *Intrarea în Împărăție sau modul liturgic*, pp. 81-82.

Se observă în această interpretare centralitatea Împăratului, adică a lui Hristos, mai mult decât centralitatea Împărăției Sale. Însă cele două nu pot fi dissociate. Din moment ce Hristos este Împărat, aceasta înseamnă automat că El are o Împărăție, că domnește peste o Împărăție, care, în cazul de față, nu este din această lume. Este sugestiv în acest context pasajul din interogatoriul lui Pilat: „Iisus a răspuns: Împărăția Mea nu este din lumea aceasta. Dacă Împărăția Mea ar fi din lumea aceasta, slujitorii Mei s-ar fi luptat ca să nu fiu predat iudeilor. Dar acum Împărăția Mea nu este de aici. Deci I-a zis Pilat: Așadar, ești Tu împărat? Răspuns-a Iisus: Tu zici că Eu sunt împărat. Eu spre aceasta M-am născut și pentru acesta am venit în lume...” (In. 18, 36-37).

În lumea acesta se poate vorbi despre un împărat fără o împărăție propriu-zisă, mai exact despre un împărat care își mai păstrează acest titlu doar simbolic, onorific¹⁶, însă nu poate fi concepută o împărăție fără a avea un împărat care să o conducă. La fel, prin analogie, nu poate fi concepută Biserica fără capul ei, care este Hristos. Tocmai de aceea, cu referire la Trisaghion și la Imnul Heruvic, se vorbește și despre această Împărăție, mai exact despre starea din această Împărăție, stare pe care credincioșii participanți la Sfânta Liturghie o trăiesc parțial încă din această viață. Închipuind pe heruvimi în celebrarea cântării întreit-sfinte, credincioșii se înalță la cer și cântă cântarea de biruință împreună cu fericitele Puteri. Fiind aici, mai presus de spațiu și de timp, ei intră în eshatologie. Începe primirea Domnului „înconjurat în chip nevăzut de cetele îngerești”. Astfel, cel ce participă la Liturghie, cel ce a fost înălțat, dobândește simțiri noi. Vede istoria nu din latura ei iluzorie, creată și trecătoare, ci din latura ei adevărată, veșnică și luminoasă, care este veacul viitor. Și atunci credinciosul se bucură și de această lume, pentru că trăiește relația pe care această lume o are cu cealaltă, cea veșnică și nepieritoare: întreaga creație are o organizare și o armonie treimică. În măruntaiele ei se cântă cântarea întreit-sfântă de către „comuniunea sfinților”, de către Biserică. Și cântarea întreit-sfântă, cântată ca lucrare sfântă în Dumnezeiasca Liturghie, biruie zarva și face ca toate să liturghisească, să cânte împreună în tăcerea și în liniștea absolută a veacului viitor. Lucru ce arată că a sosit deja arvuna vieții viitoare și a Împărăției¹⁷.

16 Cum există la momentul de față, spre exemplu, cazul împăratului japonez.

17 Arhimandritul Vasilios, *Intrarea în Împărăție sau modul liturgic*, p. 82.

2. Momentele profund eshatologice din cuprinsul Sfintei Liturghii

Mai sunt și alte momente din cuprinsul Sfintei Liturghii impregnate de un sens eshatologic foarte profund¹⁸, pe lângă Imnul Heruvic amintit până acum. Astfel, ritualul intrării cu Sfânta Evanghelie, adică Vohodul Mic, alcătuiește începutul lucrării sfinte euharistice, sensul adânc al Euharistiei constând în intrarea Bisericii, văzută ca sinaxă a credincioșilor, în Împărăția lui Dumnezeu. Esența ei constituie apropierea de Sfântul Prestol sau de Sfânta Masă, care este simbolul Împărăției Preasfintei Treimi și polul eshatologic al Sfintei Liturghii. Înaintând spre Sfânta Masă, Biserica întreagă se înalță la cer, unde se săvârșește Taina Euharistică¹⁹. Sensul eshatologic al intrării, apropierea de Sfânta Masă și înălțarea sunt exprimate în cuprinsul rugăciunii Trisaghionului: „...Care ne-ai învrednicit pe noi, smeriții și nevrednicii robii Tăi, și în ceasul acesta, a sta înaintea sfântului Tău jertfelnic și a-Ți aduce datorita închinare și preaslăvire...”²⁰.

Legătura dintre Evanghelie și Liturghie este cel mai bine evidențiată tot într-un plan eshatologic, urmând în acest sens tiparul încadrării Sfintei Liturghii în orizontul mai larg și nu suficient de explicit al Împărăției Cerurilor. Există astfel în cursul slujbei numeroase referiri la acest subiect, începând, așa cum s-a amintit deja, chiar cu *Binecuvântarea Mare* de la început. Dar lecturile biblice, precum și cuvântările ocazionate de acestea, trebuie să aibă drept prioritară vestirea Împărăției, lucru realizabil doar prin asistența Duhului Sfânt. În cadrul Liturghiei, lecturile din Noul Testament, adică Apostolul și Evanghelia, capătă o formă doxologică²¹.

Între Evanghelia lui Hristos și Împărăția Cerurilor există o strânsă legătură, o legătură intimă, indestructibilă; doi dintre Sfinții Evangheliști, Matei și Marcu, mărturisesc că Iisus mergea din loc în loc și „propovăduia Evanghelia împărăției” (Mt. 4, 23; 9, 35; Mc. 1, 14). Așadar, prin rostirea Evangheliei în biserică de către preot și prin ascultarea acesteia de către credincioși, se conturează sentimentul că încă de pe acum și de aici se vede

18 Din moment ce întreaga liturghie este eshatologică, o clasificare a unor momente din ea ca fiind mai pronunțate eshatologic decât altele nu poate fi considerată foarte relevantă.

19 Alexander Schmemmann, *Euharistia, taina împărăției*, pp. 55-56, 64.

20 *Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur*, în: *Liturghier*, București, EIBMBOR, 2000, p. 126.

21 Vasile Citirigă, „Experierea conținutului dogmaticii ortodoxe prin intermediul cultului divin”, în *Ortodoxia. Revistă a Patriarhiei Române*, Seria a II-a, Anul II, Nr. 1/10, ianuarie-martie, 2010, p. 16.

„Împărăția lui Dumnezeu venind întru putere” (Mc. 9, 1)²². Atât rostirea Sfintei Evanghelii în cadrul Liturghiei Cuvântului, cât și rostirea epiclezei în cadrul Liturghiei Euharistice, păstrează tensiunea eshatologică, arătând coexistența paradoxală a Împărăției lui Dumnezeu cu lumea aceasta²³.

Cu rostirea: „Să stăm bine, să stăm cu frică, să luăm aminte...”, începe partea principală a Liturghiei, care este o înălțare continuă a Bisericii la cer, la Prestolul slavei, la lumina cea neînserată și la bucuria Împărăției lui Dumnezeu. Mărturisirea Sfintei Treimi în ecfonisul preotului: „Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărtășirea Sfântului Duh să fie cu voi cu toți”, reprezintă și trăirea acestei Taine treimice ca și cunoaștere²⁴. Sfânta Euharistie este izvorul veșnic viu și de viață făcător al cunoașterii de către Biserică a Preasfintei Treimi, o cunoaștere prin trăire, prin participare și prin comuniune la viața veșnică. „Sus să avem inimile” este ecfonisul care exprimă nuanța eshatologică a slujirii, confirmând că Euharistia se săvârșește în cer, nu pe pământ. Euharistia este mulțumirea aceea care îi întoarce pe creștini la Prestolul Împărăției, redescoperindu-le starea și destinul de fii ai lui Dumnezeu și de moștenitori ai cereștii Sale Împărății. Tridimensionalitatea timpului: trecut, prezent, viitor este astfel depășită, iar șederea creștinilor înaintea slavei Preasfintei Treimi este un prezent continuu. Faptul acesta este exprimat prin abundența verbelor din cuprinsul rugăciunii Anaforalei la timpul infinitiv și prezent. Prin mulțumire, se împlinește sensul Euharistiei: acela de înălțare a Bisericii spre Prestolul Ceresc²⁵.

Esența Bisericii este înălțarea la cer, în Împărăția lui Dumnezeu, iar Euharistia reprezintă Taina acestei înălțări. Participarea Bisericii și prezența ei în viața Împărăției Eshatologice, dincolo de limitele timpului, se descoperă în anamneza liturgică, care este o parte a mulțumirii, este nedespărțită de ea, deoarece numai astfel descoperă sensul ei cel adevărat. Anamneza iconomiei mântuitoare în această slujire liturgică se transformă în prezență: „Aducându-ne aminte, așadar, de toate cele ce s-au făcut pentru noi: de Cruce, de groapă, de Învierea cea de a treia zi, de Înălțarea la ceruri și de cea

22 Valeriu Anania, *Cartea deschisă a Împărăției. O însoțire liturgică pentru preoți și mireni. De la Betleemul Nașterii la Ierusalimul Învierii. Scrisori pastorale*, p. 125.

23 Gamaliel Delaboaia, *Lumea – opera iubirii Preasfintei Treimi*, p. 247.

24 Ioan POP, *Sfânta Liturghie în viața credincioșilor*. Editor: Vasile Bîrzu, Sibiu, Edit. Ecclesiast, 2012, p. 216.

25 Alexander Schmemmann, *Euharistia, taina împărăției*, pp. 169, 192.

de-a doua și slăvită iarăși venire”²⁶. Diastaza temporală dintre Dumnezeu și om este astfel deplin depășită în Taina Euharistiei, care se săvârșește în timpul cel nou al creației celei noi, în timpul Duhului Sfânt²⁷. Slujirea ajunge la culmea lucrării sfinte euharistice, mulțumirea adusă înaintea Prestolului cel mai presus de ceruri culminează cu rugăciunea adresată Tatălui ceresc de a trimite Duhul Sfânt, „asupra noastră și asupra darurilor puse înaintea”²⁸. După Cincizecime este propriu Sfântului Duh să-L prezinte pe Hristos într-un mod eclesial. Prin excelență, Sfânta Liturghie arată legătura organică dintre Hristos și Duhul Sfânt, precum și afirmarea lor reciprocă. Prin Sfânta Liturghie prezența reală a lui Hristos depășește frontierele spațiului și ale timpului, iar această prezență reală determină funcția sacramentală a memorialului liturgic²⁹. Anamneza din anafora Sfintei Liturghii³⁰ este esențială pentru perceperea dimensiunii eshatologice a Sfintei Liturghii, deoarece aici nu este vorba doar despre trecut, ci și despre viitor, iar aceasta într-o succesiune firească a lor. Liturghia Euharistică realizează, deci, această prezență eshatologică a lui Hristos în Biserică, comemorând în memorialul Său, în anamneza euharistică, mai întâi timpul istoric al mântuirii (crucea, mormântul, învierea), apoi sfera cerească (înălțarea la cer, șederea de-a dreapta) și, în sfârșit, Parusia. Aclamațiile liturgice ale Apocalipsei exprimau deja, încă de la începuturile cultului creștin, lauda unică a Celui ce este, a Celui ce era și a Celui ce vine (Apoc. 1, 8)³¹.

Accentul este pus pe depășirea timpului și a spațiului în cadrul Sfintei Euharistii, o depășire care se realizează în unitate și în comuniune cu ceilalți credincioși: „Aducerea aminte a mântuirii, a realității depline în Biserică este cea care alcătuiește viața creștinilor. Ei trăiesc realitatea lumii ca fiind creația lui Dumnezeu, realitatea ei fiind mântuită de Hristos, realitatea celui cer nou și pământ nou la care ei se înalță prin taina înălțării în

26 *Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur*, în: *Liturghier*, p. 152.

27 Timpului celui nou eshatologic îi este asociat și un spațiu nou eshatologic: „cer nou și pământ nou” (Apoc. 21,1; II Petr. 3, 13; Is. 65, 17), precum și „Noul Ierusalim” (Apoc. 21, 2).

28 *Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur*, în: *Liturghier*, p. 153. Ioan Pop, *Sfânta Liturghie în viața credincioșilor*, p. 217.

29 Gamaliel Delaboaia, *Lumea – opera iubirii Preasfintei Treimi*, p. 249.

30 Atât cea din anafora Liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur, cât și cea din anafora Liturghiei Sfântului Vasile cel Mare.

31 Boris Bobrinsky, *Împărtășirea Sfântului Duh*, trad. Măriuca și Adrian Alexandrescu, București, EIBMBOR, 1999, p. 490.

împărăția lui Dumnezeu³². Sensul real al întregii creații, al mântuirii ei de către Hristos, precum și țelul ei eshatologic real, se reflectă în cadrul Sfintei Liturghii. Timpul lumii păcatului este unul strict liniar, înțeles ca o succesiune echidistantă de clipe. Timpul liturgic, în schimb, deschide perspectiva unui timp încadrat și orientat veșniciei, prin care credincioșii se pot înălța la Dumnezeu. Creștinismul este mereu „mărturisire, primire, trăire. Orice Liturghie este adunare, prin ea credincioșii se înalță în acea taină a mântuirii și a vieții celei noi săvârșite odată, însă dăruită lor totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor. În această Euharistie cerească, veșnică și deasupra lumii, nu Hristos coboară la oameni, ci ei se înalță la El”³³. În Euharistie e descoperită Împărăția lui Dumnezeu, pregustată *hic et nunc*. Prin prezența lui Hristos cel înviat, Care S-a înălțat la ceruri și stă de-a dreapta Tatălui, Sfânta Euharistie este, deci, „participarea la împărăția lui Dumnezeu, care este bucurie și pace în Duhul Sfânt. Sfânta Împărtășanie este hrana nemuririi, pâinea cerească, iar, apropiind-o de Sfânta Masă, ea se înalță cu adevărat la cer. Sfânta Euharistie este astfel sărbătoarea Bisericii sau, mai bine spus, este Biserica însăși ca sărbătoare, ca împărtășire din prezența lui Hristos, ca anticipare a bucuriei veșnice a Împărăției lui Dumnezeu. De fiecare dată când Biserica săvârșește Sfânta Euharistie, ea este acasă în cer; ea se înalță acolo unde Hristos S-a înălțat pentru ca adepții Lui să poată mânca și bea la masa Lui în împărăția cerurilor”³⁴.

Anamneza euharistică este inseparabilă de întreaga lucrare a slujirii liturgice, de „mijlocire”, de „prefacere”, de „împărtășire”. Numai în deplina lucrare a Duhului Sfânt se împlinește prezența lui Hristos; Crucea, mormântul, Tronul ceresc și judecata eshatologică a Fiului lui Dumnezeu coincid într-un „astăzi” sacramental al Bisericii. Astfel, dimensiunea eshatologică a Tainei Euharistiei se identifică cu taina prezenței lui Hristos, Domnul cel înviat, în Capul și în mădulele Trupului Său, transcendând timpul și spațiul, și unind în prezentul Bisericii credincioșii din toate neamurile, din toate timpurile și din toate locurile. În Taina Euharistiei săvârșită prin excelență de Biserica creștină în zi de duminică, adică în ziua învierii din morți a Mântuitorului, timpurile și locurile prezenței lui Hristos și a mădulelor

32 Alexander Schmemmann, *Euharistia, taina împărăției*, p. 225.

33 *Ibidem*.

34 *Idem*, *Postul cel Mare*, trad. Andreea și Laurențiu Constantin, București, Edit. Doris, 1998, p. 57.

Trupului Său se condensează în taina ultimă a unității în Dumnezeu, unitate în care lumea întreagă este învăluită ca într-o rază de lumină³⁵.

Nu atât pomenirea viitorului în rugăciunea anamnezei este importantă, cât faptul că anamneza trecutului capătă noi valențe prin anaforaua viitorului. Anamneza nu înseamnă o simplă reamintire sau rememorare, ci exprimă o prezență, întrepătrunderea eshatonului cu istoria face posibilă transformarea continuității istorice într-o prezență a Sfântului Duh. Introducând realitățile eshatonului în istorie, Duhul schimbă istoricitatea liniară într-o prezență. Nu mai este posibilă de acum înțelegerea istoriei numai în trecut, aplicându-i noțiunea psihologică și experimentală de *anamnesis* în sensul de facultate retrospectivă a sufletului uman. Când eshatonul apare în liturghie, anamneza Bisericii capătă paradoxul euharistic pe care nicio conștiință istorică nu-l poate înțelege vreodată, anume memoria viitorului, așa cum se găsește în anaforaua liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur³⁶. Sinteza dintre perspectiva eshatologică și cea istorică este centrată pe Euharistie, doar experiența euharistică permițând omului să trăiască eshatologicul în istorie. Nu există, de fapt, nicio altă experiență în viața Bisericii în care sinteza eshatologicului cu istoricul să poată fi mai deplin realizată decât în Euharistie. Ea este pe de o parte tradiție (*paradosis*), iar pe de altă parte anamneză, animând ca atare conștiința istorică a Bisericii într-un mod retrospectiv. În același timp, însă, Euharistia este momentul eshatologic prin excelență al Bisericii, deoarece dispune lucrurile în vederea convocării poporului răstignit al lui Dumnezeu, pentru a-l aduna de la marginile pământului, într-un singur loc, unindu-i pe cei mulți într-un singur loc și dând *hic et nunc* prezentarea vieții veșnice a lui Dumnezeu³⁷.

Deși Sfânta Liturghie nu poate fi limitată doar la nivelul unui simbol, nici această dimensiune simbolică a Sfintei Liturghii nu este cu totul ignorată. Ea apare însă, pe de o parte, ca o împlinire anticipată a simbolului în cele din urmă în ceva concret, real, sau, pe de altă parte, ca un simbol orientat într-o nuanță de perspectivă, spre ceea ce va fi. Funcția simbolului este de a descoperi și a face părtăș cu cel descoperit, iar aceasta conduce la

35 Boris Bobrinsky, „Liturgie et Eschatologie”, în vol. *Eschatologie et Liturgie* (Conferences Saint-Serge, XXX-e semaine d'études liturgiques, Paris, 1984), Roma, 1984, pp. 39-40.

36 Ioannis Zizioulas, *Ființa eclezială*, trad. Aurel Nae, București, Edit. Bizantină, 1996, p. 104.

37 *Ibidem*, p. 213.

cunoaștere prin participare la realitatea simbolizată care este făcută prezentă. Natura însăși a simbolului constă în aceea că el revelează și comunică pe *celălalt* tocmai ca *celălalt*, vederea nevăzutului ca nevăzut, cunoașterea incognoscibilului ca incognoscibil, prezența viitorului ca viitor. Simbolul este mijlocul de cunoaștere a ceea ce nu poate fi cunoscut altfel, pentru că aici cunoașterea depinde de participare – întâlnire vie cu și pătrundere în acea *epifanie* a realității care este simbolul. Simbolul presupune credința, cunoașterea că există o altă realitate deosebită de cea empirică, dar în care se poate intra, căreia îi poți deveni părtaș prin simbol. Oricât de mult i-ar face părtași realității duhovnicești, funcția simbolului nu constă în a le potoli credincioșilor setea după Dumnezeu, ci în a o intensifica³⁸.

Într-o interpretare liturgică de nuanță eshatologică, simbolul nu este doar o rememorare a ceva petrecut în trecut sau doar o actualizare a acestui fapt în prezent, ci este și o anticipare parțială a unei realități viitoare, o anticipare care nu satisface dorința după acea realitate aici și acum, ci, din contră, o însuflețește în vederea dobândirii ei depline în veșnicie. Lumea creată este ea însăși un simbol și un ansamblu de simboluri, deoarece ea este și trebuie să devină pentru om mediul prin care acesta străvede transcendența. Lumea a fost creată de Dumnezeu pentru a fi epifania sfințeniei, puterii și slavei lui Dumnezeu. Dar când ea este privită ca o realitate în sine, limitată în cadrul imanentului și despărțită de Dumnezeu, ea devine un idol, devine opacă față de transcendent. Prin Întruparea, Jertfa și Învierea Sa, Hristos a restaurat lumea ca simbolul lui Dumnezeu, ca trecere în Împărăția Sa³⁹. Iar Sfânta Liturghie, în care sunt re trăite aceste momente ale istoriei mântuirii, este, în totalitatea ei, un simbol al Împărăției lui Dumnezeu, pentru că este o epifanie a acestei Împărății care, după învățătura Sfintei Scripturi și a Sfinților Părinți, înseamnă cunoașterea lui Dumnezeu, iubirea față de El, unitatea cu El și viața întru El⁴⁰; ea conduce la cunoașterea practică a Împărăției lui Dumnezeu prin faptul că îi face pe creștini nu doar mărturisitori, ci și cetățeni ai acesteia.

38 Florin Botezan, *Sfânta Liturghie – cateheza desăvârșită*, Ed. a II-a, revizuită, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2016, pp. 104-105. Vezi și Alexander Schmemmann, *Euharistia. Taina Împărăției*, p. 45. *Idem*, „Symbolism in the Byzantine Liturgy”, în *Liturghy and Tradition. Theological Reflections of Alexander Schmemmann*, edited by Thomas Fisch, St. Vladimir's Press, Crestwood, New York, 1990, p. 125.

39 Florin Botezan, *Sfânta Liturghie – cateheza desăvârșită*, p. 105.

40 Alexander Schmemmann, *Euharistia. Taina Împărăției*, p. 47.

3. Trinitate și eshatologie în Sfânta Liturghie

Hristos continuă, în chip virtual, să Se sacrifice pentru fiecare om, deci pentru toți oamenii care au trăit, trăiesc și vor mai trăi peste tot în această lume. De aceea, jertfa Sa se permanentizează, depășind timpul și istoria, intrând în timp și oferindu-Se euharistic din fiecare sfânt altar. Înălțarea lui Hristos la cer este definită cel mai bine de coordonata sa liturgică: deși înviat, El rămâne să pătimească împreună cu toți oamenii, până în eshaton⁴¹. Așa cum, din iubire pentru noi, Tatăl Și-a trimis Fiul să Se întrupeze prin lucrarea Duhului Sfânt și să devină pe cruce jertfă sângeroasă spre iertarea păcatelor oamenilor, pentru ca după înviere să Se înalțe la Tatăl Său, Același Hristos, întrupat aici în pâine și vin prin lucrarea Duhului Sfânt, Se înalță la Tatăl Său ca jertfă nesângeroasă, în aceeași lucrare de iertare a fiecăruia dintre credinciosul care-I devine părtăș. Sunt aici două ipotaze ale timpului, care este, în întregime, creația lui Dumnezeu: timpul cel vechi, cosmic, cel actual, și timpul cel nou, al Duhului Sfânt, cel din ceruri și mai presus de acestea⁴².

În Euharistie există și un mod facil, poate cel mai facil, de întâlnire a omului cu Dumnezeu treimic, Euharistia fiind tocmai taina prin care se dă acces credincioșilor la Dumnezeu, la cunoașterea Lui și la unirea cu El. Euharistia adusă întru Fiul se aduce Tatălui. Adusă Tatălui, ea împlinește prin împărtășirea Sfântului Duh. De aceea, Euharistia este izvorul veșnic viu și de viață făcător al cunoașterii de către Biserică a Prea Sfintei Treimi, nu o cunoaștere abstractă, ci cunoașterea ca recunoaștere permanentă, ca o întâlnire, ca o trăire și, de aceea, ca o părtășie a Vieții veșnice⁴³.

4. Liturghie după liturghie

S-ar putea ridica acum următoarea dilemă: Dat fiind numărul celor care participă la slujba Sfintei Liturghii din duminici și din sărbători, număr care se prezintă ca fiind constant spre în scădere în societatea contemporană, aceasta dacă ar fi să-l raportăm la numărul statistic al celor care se declară creștini (și ortodocși) atât în țară, cât și peste hotare, fără însă a lua

41 David Pestroiu, *Misiune și Liturghie*, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2012, p. 30.

42 Valeriu Anania, *Cartea deschisă a Împărăției. O însoțire liturgică pentru preoți și mireni. De la Betleemul Nașterii la Ierusalimul Învierii. Scrisori pastorale*, p. 199.

43 Alexander Schmemmann, *Euharistia. Taina Împărăției*, p. 171.

parte la slujbele Bisericii, în general, și la Sfânta Liturghie, în special, atunci cum pot beneficia și aceștia de „oportunitatea” eshatologică pe care o oferă Sfânta Liturghie?

Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie avut în vedere faptul că rugăciunile din cadrul tuturor slujbelor creștine nu îi vizează doar pe cei care iau parte efectiv la acestea, ci ele se răsfrâng asupra lumii întregi. Acest lucru este valabil cu atât mai mult în ceea ce privește Sfânta Liturghie, deoarece unitatea creștină⁴⁴ trebuie să se răsfrângă asupra lumii întregi, pentru ca astfel să se pregătească unitatea eshatologică pe care Sfânta Împărtășanie o prefigurează, anticipând astfel Împărăția lui Dumnezeu cea veșnică pe care credincioșii o pregustă încă din viața aceasta terestră și care nu este numai o comuniune umană, ci o unitate în Dumnezeu⁴⁵. Mai apoi, beneficiarii direcți ai participării la Sfânta Liturghie trebuie să fie conștienți de faptul că aceasta nu se sfârșește în momentul în care se risipește adunarea euharistică. Cuvintele preotului: „Cu pace să ieșim” reprezintă o trimitere a fiecărui credincios la misiune în lume, acolo unde el sau ea trăiește sau lucrează și, în același timp, a întregii comunități în lume, la mărturia despre Împărăția lui Dumnezeu. Această trimitere a credincioșilor la sfârșitul Sfintei Liturghii are o adâncă semnificație simbolică și sacramentală. Acel *ite, missa est* din Missa catolică și acel *în pace să ieșim* din Liturghia bizantină semnifică trimiterea credincioșilor ca o vestire a faptului că prima etapă a Euharistiei s-a încheiat, deși în acest moment se situează nu ieșirea din biserică, ci, mai degrabă, intrarea Bisericii în lume, ca o continuare a trimiterii ucenicilor (credincioșilor) la propovăduire⁴⁶. Este astfel prezent în această situație conceptul misionar de *Liturghie după Liturghie*⁴⁷.

44 Este interesant de remarcat similitudinea dintre progresia mandatului misionar încredințat de Hristos Apostolilor Săi înainte de Înălțarea Sa la cer: „Veți lua putere venind Duhul Sfânt peste voi și Îmi veți fi Mie martori în Ierusalim și în toată Iudeea și în Samaria și până la marginea pământului” (Fapte 1, 8), și progresia taxonomică a cererilor din ectenia mare a Sfintei Liturghii: pentru biserica în care se săvârșește liturghia respectivă, pentru orașul/satul în care se află respectiva biserică, pentru întreaga țară, pentru întreaga lume etc. Se poate vorbi astfel în ambele cazuri despre o unitate în progresie care se realizează atât în plan misionar extern, prin propovăduire, cât și în plan misionar intern, prin participarea la sfintele slujbe ale Bisericii.

45 Stelian Gomboș, „Despre Epicleza Euharistică”, în *Epifania. Revistă de dialog ortodox*, Iași, Nr. 28, martie-mai, 2014, p. 57.

46 Boris Bobrinskoy, „Rugăciunea inimii și Euharistia”, în rev. *Orthodoxia*, Nr. 3-4/1993, p. 117.

47 Ion Bria, *Mergi în pace! Perspective ortodoxe în misiune*, trad. Ana Simona Tuhuț,

Pe baza acestui principiu misionar al *Liturghiei după Liturghie* se înțelege faptul că Liturghia începută în Biserică trebuie să fie continuată în societate, deoarece „creștinismul are un orizont social, deoarece mântuirea credinciosului se realizează în funcție de semenii săi care alcătuiesc societatea. Dar, cu toate acestea, în lecuirea relor sociale și economice (precum și de orice altă natură), Mântuitorul pleacă de la cele interioare spre cele exterioare, de la persoană către societate”⁴⁸. Tot așa și trăirea eshatologică a Împărăției Cerurilor de către fiecare credincios în parte trebuie să fie la început de natură interioară, pentru a putea fi mai apoi exteriorizată cu succes în societate. Prezența Bisericii în lume trebuie să fie neîncetat profetică și critică la adresa diferitelor fenomene de insensibilitate față de orice formă de decadentă⁴⁹, întâmpinând mereu pregătită provocarea de a fi simultan mistică și profetică, activă pe plan social și pe plan spiritual, unind teologia cu etica și liturghia cu viața⁵⁰ deoarece „toate instituțiile sociale se vor sfărâma dacă nu-L vor căuta pe Hristos. Nu se poate concepe fericirea socială fără Iisus Hristos”⁵¹.

Într-o lume în care omul a rămas fără rădăcini pământești și cerești, misiunea creștină nu este cea de a orienta numai către cer, uitând de pământ și nici numai către pământ, uitând de cer, ci către cerul și pământul Împărăției lui Dumnezeu⁵². Misiunea creștină vizează în acest sens ambele forme de libertate de conștiință religioasă ale omului contemporan: perspectiva internă, care constituie libertatea persoanei de a avea propriile ei convingeri referitor la natura lucrurilor care o înconjoară, și perspectiva externă, care presupune, în fapt, posibilitatea de exteriorizare a celei interne; libertatea de conștiință religioasă nu poate exista fără una dintre aceste două forme, ele fiind interdependente una de cealaltă, chiar dacă forma internă a libertății de conștiință religioasă este parte din sfera intimă, interioară

Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2015, pp. 67-70. A se consulta în acest sens și lucrarea omonimă a părintelui: Ion Bria, *Liturghie după Liturghie. Misiune apostolică și mărturie creștină azi*, București, Edit. Atena, 1996.

48 Dumitru Popescu, *Hristos-Biserică-Societate*, București, EIBMBOR, 1998, p. 24.

49 Anastasios Yannoulatos, *Ortodoxia și problemele lumii contemporane*, trad. Gabriel Mândrilă și Constantin Coman, București, Edit. Bizantină, 2003, p. 235.

50 *Faith and Order*, Paper No. 151, în *Church and World: The Unity of the Church and the Renewal of Human Community*, Geneva, WCC, 1992.

51 Vasile Ispir, *Curs de misiologie*, București, 1929, p. 533.

52 Ionel Ungureanu, „Fenomenul participării sociale în înțelegerea ortodoxă”, în rev. *Ortodoxia*, București, Anul LIII, Nr. 1-2, ianuarie-iunie, 2002, pp. 53-77.

a persoanei, în timp ce forma externă a libertății de conștiință religioasă vizează exteriorizarea convingerilor, credințelor sau valorilor spirituale ale persoanei în fața altor persoane și împreună cu alte persoane⁵³. Libertatea de conștiință religioasă nu este altceva decât acea deschidere care devine cale pentru om spre a conștientiza libertățile sale de gândire, de simțire și de exprimare față de fenomenul religios.⁵⁴

Prin Euharistie, misiunea Bisericii nu e redusă la un simplu activism social. Dimensiunea eshatologică a Euharistiei arată că adevăratul dialog al Bisericii cu lumea, inclusiv în contemporaneitate, nu constă în acomodarea exigențelor Bisericii creștine cu spiritul veacului acestuia, alinierea misiunii sociale eclesiale cu diferitele sisteme de asistență socială. Biserica are obligația, fără îndoială, să se implice în viața cetății, dar, prin Euharistie, își arată adevărata ei identitate, inclusiv în planul misiunii sociale: aceea de a lupta împotriva lumii păcatului prin asumarea Crucii pentru a ajunge la părăsirea biruinței Învierii lui Hristos. Nașterea unei făpturi noi, a unei ființe pascale, este ceea ce propune Biserica lui Hristos. Iar Euharistia, prin dimensiunea sa eshatologică, permite acest lucru⁵⁵.

Desigur că o comunitate liturgică care dorește să fie, în același timp, și o comunitate misionară, în urcușul său la Tatăl Ceresc prin Fiul, trebuie să se orienteze și să se supună și Duhului Sfânt, deoarece rolul special al Duhului Sfânt este de a pune în aplicare iconomia lui Dumnezeu. Prin puterea Duhului Sfânt a început opera de mântuire; prin puterea Aceluiași Duh Sfânt, care acum lucrează în cei botezați, Dumnezeu va ridica trupurile muritoare la învierea eshatologică. Și iarăși: prin puterea Duhului Sfânt, Hristos S-a născut în lume cu trup real, și tot prin puterea Duhului Sfânt, Biserica a apărut pentru prima dată în istorie⁵⁶. Centralitatea Sfintei Liturghii, precum și orientarea eshatologică a acesteia, nu pot fi doar

53 Ioan-Gheorghe Rotaru, *Om, Demnitate, Libertate. Adoptarea pentru prima dată pe pământ românesc, în Principatul Transilvaniei, a Principiului Libertății Religioase și evoluția acestuia într-un timp relativ scurt de 25 de ani (1543-1568)*, Cluj-Napoca, Edit. Risoprint, 2019, pp. 213-214.

54 Ioan-Gheorghe Rotaru, „Religious liberty – a natural human right”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (coord.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2015, pp. 604-605.

55 Gheorghe Ispas, *Euharistia-Taina unității Bisericii. Aspecte teologice și practice*, București, Edit. Basilica a Patriarhiei Române, 2008, pp. 122-123.

56 Dominic Jala, *Liturgy and mission*, p. 263.

hristomoniste, ori doar pnevmatomoniste, ci trebuie să fie trinitare. Trinitarismul misionar al Sfintei Liturghii se regăsește și în cele trei valențe misionare ale acesteia care au fost elaborate de către Sfântul Ioan Gură de Aur și care încă își mai păstrează valabilitatea și în societatea contemporană: 1. Liturghia interioară (cultul lăuntric al inimii); 2. Liturghia euharistică; 3. Liturghia fratelui (sau a aproapelui)⁵⁷.

Așa cum Sfinții Apostoli au fost trimiși de Hristos la propovăduire, toți creștinii prezenți la Sfânta Liturghie, atât cei care s-au împărtășit, cât și cei care nu s-au împărtășit, sunt îndemnați la sfârșitul slujbei de către preot să urmeze modelul Sfinților Apostoli, prin cuvintele: „Cu pace să ieșim... Întru numele Domnului...”⁵⁸. Nu este suficientă numai propășirea spirituală personală, prin atingerea primelor două valențe misionare ale Sfintei Liturghii enumerate mai sus, ci este nevoie de a duce vestea cea bună rudelor și cunoscuților, deoarece mântuirea este un bun comun al tuturor, astfel atingându-se și a treia valență misionară a Sfintei Liturghii. Adresabilitatea mesajului mântuitor este generală, vizându-i atât pe eterodocși, cât și pe ortodocșii îndepărtați de viața curată, în Hristos⁵⁹. Se urmărește astfel nu numai o creștere a Bisericii sub aspect numeric, ci și o sporire a calității vieții religioase, a conlucrării cu harul dumnezeiesc și a sporirii în fapte bune mântuitoare⁶⁰. De la o duminică la alta, de la o sărbătoare (praznic împărătesc sau ziua unui sfânt important) la alta, creștinii sunt chemați să progreseze în har, prin lucrarea virtuților, marcând astfel traseul treimic al luminii dumnezeiești prin trei momente esențiale: de la prima zi a creației, prin slăvita zi a Învierii lui Hristos, spre ziua a opta, cea a refacerii tuturor lucrurilor în veșnicie (Iez. 43, 27)⁶¹.

Lucrarea euharistică a Duhului Sfânt nu se limitează la cadrul ritual al tainelor. Dimensiunea cincizecimică a Euharistiei și a Bisericii im-

57 Ion Bria, *Liturghie după Liturghie*, pp. 107-108.

58 *Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur*, în: *Liturghier*, p. 184.

59 Urmând firul comparației cu misiunea Sfinților Apostoli, care au propovăduit Evanghelia nu numai la evrei, ci și la neamurile păgâne, tot așa și credincioșii nu trebuie să limiteze roadele misionare ale Sfintei Liturghii numai la cei de o credință și de un neam cu ei, ca să nu mai vorbim de o selecție și mai riguroasă, dar, în același timp, și mai greșit înțeleasă: numai celor cu care sunt înrudiți, numai celor cu care sunt buni prieteni, numai celor care se aseamănă cu ei în gândire, condiție socială, vestimentație, convingeri politice etc.

60 Nifon Mihăiță, *Misiologie creștină*, Ed. a II-a, revăzută și adăugită, București, Edit. Asa, 2005, p. 48.

61 David Pestroiu, *Misiune și Liturghie*, p. 128.

plică, deci, în chip necesar, expansiunea misionară și apostolică a Bisericii în lume, prin trimiterea finală a adunării întru Duhul, trimitere prezentă în toate liturgiile creștine („Cu pace să ieșim”; „Mergeți în pacea lui Hristos”), care exprimă permanenta supunere a Bisericii la porunca Domnului: „Mergeți în toată lumea și propovăduiți Evanghelia la toată făptura” (Mc. 16, 15). Liturgia exprimă, astfel, prin adunarea euharistică și prin trimiterea în lume, legea profundă a ritmului Bisericii, care se adună din cele patru laturi ale pământului, se constituie în închinare și în comuniune, apoi se împărtășie, întărită și hrănită cu Pâinea Vieții, îndemnată fiind de Duhul să propovăduiască și să-L facă văzut pe Hristos, unicul Domn și Stăpân al Bisericii, Împăratul lumii⁶².

Abordând Sfânta Liturghie într-un limbaj mai științific, în ceea ce privește eshatologia eclezială oglindită într-un cadru liturgic și misionar, se vorbește despre *implozie* și despre *explozie*, ca două feluri de manifestare a prezenței lui Hristos prin Duhul Sfânt în liturghie. Prin *implozie* se înțelege desființarea frontierelor spațio-temporale ale existenței multiple a lui Hristos în experiența sacramentală a prezenței Sale unificate, iar prin *explozie* se înțelege crearea elanului dinamic de expansiune a Bisericii și a membrilor ei către diferite moduri, istoric, ceresc și ultim ale prezenței lui Hristos. Sau, altfel spus, în Euharistie timpurile și locurile prezenței lui Hristos și a mădularilor Sale se condensează mai întâi într-o taină ultimă a unității în Dumnezeu, în care întreaga lume este învăluită ca într-o rază de lumină. Apoi, explozia sau expansiunea cincizecimică este reprezentată și reînnoită în fiecare Euharistie prin împărtășirea sacramentală a creștinilor în lume⁶³. Deși s-ar părea că, în Liturghie, *implozia* este pusă mai mult în legătură cu Hristos și cu Jertfa și Învierea Sa, în timp ce *explozia* s-ar referi mai mult la Duhul Sfânt și la întemeierea văzută a Bisericii la Cincizecime, de fapt cele două sunt complementare, se întrepătrund și se completează reciproc.

Euharistia va deschide totdeauna drumul, nu visului unei perfecțiuni progresive a lumii, ci exigenței unei asceze eroice, a unei experiențe, a chenozei și a Crucii, singura care poate fi trăită în lume până la sfârșitul vremurilor, ducând la biruința Învierii. Dar, în același timp, va oferi lumii gustarea realității eshatologice care pătrunde în istorie prin adunarea

62 Boris Bobrinskoy, *Împărtășirea Sfântului Duh*, p. 46.

63 *Ibidem*, pp. 489-493.

euharistică și face posibilă, în spațiu și în timp, îndumnezeirea după har a oamenilor. Fără această dimensiune pe care Euharistia o aduce în lume, nicio metodă misionară, nicio diplomatie inteligentă a dialogului cu lumea și niciun sistem moral nu vor putea metamorfoza în Hristos lumea de astăzi⁶⁴. Euharistia impune o paradigmă eshatologică în care forța misiunii nu constă în performanțele deținute de societatea informatizată de astăzi, ci de angajarea existențială religioasă cu amplitudine eshatologică. Încă din epistolele pauline se remarcă faptul că Euharistia a fost înțeleasă atât ca „icoană a eshatonului, dar de asemenea și ca un eveniment cosmic cu implicații misionare și consecințe sociale. Euharistia, pentru Sfântul Apostol Pavel, nu este numai o taină a Bisericii, ci și o taină a lumii. În teologia paulină, comunitatea euharistică are o dublă orientare: o mișcare diastolică spre lume și o mișcare sistolică spre Dumnezeu”⁶⁵.

Liturghia de după Liturghie, adică întreaga lucrare creștină misionară la care iau parte, deopotrivă, atât preoții, cât și credincioșii, prin aplicarea zilnică a roadelor comuniunii lor liturgice, trebuie să fie, în același timp, și o pregătire permanentă și progresivă din punct de vedere spiritual pentru viitoarea lor întâlnire la următoarea liturghie. Această idee a pregătirii este similară privegherii cerută de Hristos (Mt. 24, 42; Mc. 13, 33; Lc. 21, 36), ea având un pronunțat caracter și temei eshatologic, deoarece adunarea liturgică este temelia accederii tuturor în Împărăția Cerurilor, din moment ce miezul ei este Hristos, Cel ce cheamă pe toți la împărtășirea cu El din potir. În acest fel se realizează *liturghia vieții*, adică răspunsul fiecărui creștin la iubirea lui Dumnezeu, răspuns realizat prin fapte de pocăință și prin întoarcerea dragostei, oglindită în fapte bune. Transfigurarea lumii, așteptată a se petrece în timpurile eshatologice, este prefigurată încă de pe acum de însuflețirea prin har a creației de către omul chemat să vindece accidenteale răului din lume prin colaborarea acestuia cu ajutorul lui Hristos care nu îl părăsește niciodată, după cum a promis chiar El: „Iar Eu sunt cu voi în toate zilele, până la sfârșitul veacului” (Mt. 28, 20). Deși credincioșii aparțin lumii, ei nu trebuie să se solidarizeze cu ea în cele rele, ci în cele bune, contribuind astfel la vindecarea ei de accidenteale păcatului, chiar dacă aceasta

64 Ioannis Zizioulas, *Ființa eclesială*, p. 24.

65 Petros Vassiliadis, „Eucharistie and therapeutic spirituality”, în *The Greek Orthodox Theological Review*, Nr. 1-2, 1997, p. 5. A se consulta în acest sens și: Christos D. Passakos, *Eucharist and Mission. Sociological Presuppositions of the Pauline Theology*, Tesalonic, 1997.

înseamnă să-și atragă reacții neprietenoase din partea ei: „De aceea vă urăște pe voi lumea...” (In. 15, 19)⁶⁶.

Tot ceea ce se întâmplă în viața Bisericii lui Hristos poartă pecetea acestei deschideri eshatologice, care se traduce prin credința că viața sacramentală a Bisericii este o pregustare sau o arvună a realităților de care lumea se va împărtăși, „mai cu adevărat” la sfârșitul istoriei, după ce va trece acest chip al lumii create. Biserica este, în acest sens, o realitate eshatologică, pentru că oferă lumii spre împărtășire „bunătățile cele făgăduite sfinților întru veacul viitor”. Din acest punct de vedere, Biserica este întâlnirea dintre veacul acesta și veacul ce va să vină⁶⁷. Scriitorul rus Nikolai Gogol observa că „toți cei ce au ascultat cu bunăcuviință Dumnezeuiasca Liturghie părăsesc biserica mai blânzi, mai milostivi în relațiile cu oamenii, mai prietenoși, mai chibzuiți în ceea ce fac”⁶⁸. Într-adevăr, după ce au luat parte în biserică la Sfânta Liturghie, primind astfel pecetea întâlnirii dintre divin și uman într-un profund sens eshatologic, creștinii nu trebuie să abandoneze această pecete și nici starea de rugăciune, ele trebuind a fi continuate în viața lor cotidiană în așa numita „ecclesia domestica”, adică în biserica de acasă⁶⁹. În măsura în care creștinii se duc mai des la biserică, cunoscându-L mai bine pe Hristos și împărtășindu-se mai des de puterea Lui, ei sporesc mai mult această ecclesia domestica și astfel, din aceasta, ei întind prin viața lor mai mult puterea lui Hristos în lume⁷⁰.

5. Sfânta Liturghie – „comprimare” eshatologică universală

Lumea întreagă este legată într-un anumit mod de Sfânta Liturghie, chiar dacă, pe de altă parte, nu participă la ea. Potrivit Sfântului Maxim Mărturisitorul, prin chiar faptul că Sfânta Liturghie conduce toată comunitatea spre o unire perfectă cu Dumnezeu, Care este mai presus de lume, ea descoperă sensul eshatologic al istoriei lumii întregi și întreține tensiunea istoriei spre sfârșitul său în Dumnezeu și întreține în cei credincioși conștiința

66 Ioannis Zizioulas, *Ființa eclesială*, pp. 130-131.

67 Constantin Coman, *Prin fereastra bisericii: o lectură teologică a realității*, București, Edit. Bizantină, 2007, p. 30.

68 Nikolai Vasilievici Gogol, *Meditații la dumnezeiasca Liturghie*, traducere și prefață de Boris Buzilă, București, Edit. Anastasia, 1996, p. 107.

69 Ion Bria, *Teologia ortodoxă în România contemporană. Evaluări și perspective*, Iași, Edit. Trinitas, 2003, p. 73.

70 Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia Ortodoxă*, Ed. a II-a, București, EIBMBOR, 2006, p. 90.

acestei tensiuni. Prin urmare, prin însuși acest fapt, Sfânta Liturghie are un sens valabil pentru lumea întreagă și descoperă un sens analogic al istoriei, o prezintă ca pe o mișcare spre Dumnezeu, asemănătoare unei liturghii, chiar dacă mulți oameni, participanți la istorie, nu sunt conștienți de acest fapt și nu își fac din calea lor spre sfârșit o cale spre Dumnezeu⁷¹. Biserica lucrează ca *taină*, ca nucleu vital al Împărăției lui Dumnezeu, care se întinde dincolo de limitele sensibile ale comunităților ecclesiale⁷². Tot ceea ce deține, tot ceea ce lucrează, aparține lumii întregi, trebuind să fie în slujba lumii întregi⁷³. Acesta este motivul pentru care toți oamenii participă la devenirea naturii umane, fără excepție. Niciun om nu poate socoti că a ajuns sau că va putea ajunge prin el însuși la desăvârșita împlinire a îndatoririlor răspunderii sale, însă umanitatea este totuși chemată spre acest capăt⁷⁴.

Până ce lumea și omul nu fac parte din Biserică într-o manieră conștientă, nu au nici conștiința caracterului lor de biserică incomplet realizată, dar nici conștiința participării lor la realitatea Bisericii. Luând în considerare acest caracter dinamic al Bisericii, nu se poate face o separație între Biserică (edificiu și comunitate) și Liturghie, deoarece aceasta din urmă nu este decât o mișcare de ridicare a Bisericii spre Dumnezeu și de desăvârșire a unității sale în El. Așadar, Biserica nu poate fi înțeleasă fără Liturghie, ca actualizare a mișcării Bisericii, și nici Liturghia fără Biserică, ca spațiu spiritual și vizibil în cadrul căruia se mișcă Liturghia și ca subiect comunitar al Liturghiei. Prin urmare, Biserica este implicată în Liturghie și Liturghia este implicată în Biserică. Nu se poate deci imagina o mișcare liturgică decât de-a lungul unui spațiu orientat spre înălțimea transcendentă dumnezeiască și ca o mișcare a unui subiect comunitar orientat într-o astfel de direcție, și nu se poate imagina un astfel de spațiu și un subiect comunitar în acest cadru lipsite de mișcarea care este implicată în ele sau de mișcarea lor spre această înălțime transcendentă⁷⁵.

71 Dumitru Stăniloae, „Conținutul *Mistagogiei* Sfântului Maxim Mărturisitorul”, în vol. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia*, traducere, introducere și note de Dumitru Stăniloae, ediție îngrijită de Alexandru Atanase Barna, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2017, p. 95.

72 Mc. 16, 15: „Mergeți în toată lumea și propovăduiți Evanghelia la toată făptura”!

73 Anastasios Yannoulatos, *Ortodoxia și problemele lumii contemporane*, p. 33.

74 Dumitru Stăniloae, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Craiova, Edit. Mitropoliei Olteniei, 1987, p. 77.

75 Dumitru Stăniloae, „Conținutul *Mistagogiei* Sfântului Maxim Mărturisitorul”, în vol. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia*, pp. 89-90.

Deși atât lumea, în ansamblul ei, dar și oamenii, ca ființe individuale, dar care au nevoie de comuniune, constituie ei înșiși o Biserică în persoana lor, biserică ce se află într-o relație cu Biserica cea una, comunională, generală, totuși există o categorie de oameni, de creștini mai exact, care nu au descoperit Biserica în ei, deoarece nu participă încă la Liturghia care este specifică unei Biserici actualizate. Oricum, atâta timp cât credincioșii practicanți, consecvenți și conștienți de realitatea existenței unei Biserici interioare persoanei lor, dar și cei nepracticanți și inconștienți, insensibili față de Biserica din ei, persistă la porțile Bisericii, ei persistă și într-un raport negativ sau pozitiv cu Liturghia Bisericii. De aceea, în semnificația universală și eshatologică pe care o dă Liturghiei, Sfântul Maxim Mărturisitorul îi pune pe aceștia într-un raport cu Liturghia, arătând și faptul că destinul lor este determinat în funcție de Liturghie⁷⁶.

Eshatologia, deși este împărțită din punct de vedere taxonomic, în învățătura de credință creștină ortodoxă, în particulară (individuală) și generală (universală), în cele din urmă va primi o singură dimensiune. Dar, pe lângă eshatologia individuală care îl vizează numai pe un singur om și eshatologia universală, care îi vizează pe toți oamenii, se mai poate vorbi, pe baza celor expuse până acum, și despre un alt mod de clasificare a acestor „eshatologii” creștine, mai exact se poate vorbi despre o eshatologie a umanității (individuală și universală) și o eshatologie a întregii creații, a întregului mediu, a întregii naturi (floră și faună), care se află în dependență de prima și cu care înaintează împreună spre veșnicie. Nu se poate astfel vorbi despre eshatologie ca despre un proces destinat exclusiv umanității, deoarece această devenire duhovnicească și hristică, al cărei drum este jalonat de Euharistie, merindea nemuririi pentru trup, această devenire duhovnicească și hristică, așadar, depășește la nesfârșit cadrul destinului individual. Credincioșii se află în mișcarea de devenire a unui cer nou și a unui pământ nou (Apoc. 21, 1), luând parte la Paștele eshatologic al lumii⁷⁷.

În acest sens, de înnoire a creației, mergând pe linia de gândire mistagogică maximiană, se arată simbioza dintre om și lume în desfășurarea evenimentelor eshatologice. „Un cer nou și un pământ nou: omul nu este mântuit de trupul său, ci în trupul său; nu este mântuit de lumea materială, ci împreună cu ea. Pentru că omul este microcosmos și mijlocitor al

76 Ibidem, pp. 93-94.

77 Boris Bobrinskoy, *Împărtășirea Sfântului Duh*, p. 495.

creației, mântuirea sa presupune, de asemenea, împăcarea și transfigurarea întregii creații, însuflețite și neînsuflețite, eliberarea sa din robia stricăciunii și intrarea în libertatea slavei de fi ai lui Dumnezeu⁷⁸. Se observă realitatea faptului că mântuirea omului și a întregii lumi nu este posibilă prin mijloace strict imanente, mundane. La fel, se poate remarca și responsabilitatea misionară eshatologică pe care omul o are față de lume, în vederea împreună-mântuirii lor și accederii lor la viața veșnică. Apare în față următoarea înlănțuire descendentă de factori necesari transfigurării omului și a naturii: Eshatologie-Euharistie-Biserică. Biserica, prin Sfintele Taine, dar mai ales prin Taina Sfintei Euharistii, se constituie astfel în mijlocul prin care se transfigurează creația⁷⁹.

Liturghia nu-l izolează pe credincios din mijlocul naturii, al lumii, ci, din contră, o sfințește și pe aceasta pentru ca să-i devină omului un bun partener în calea lui spre eshaton⁸⁰. Prin Euharistie sunt sfințiți credincioșii, dar și lumea întreagă, deoarece Euharistia săvârșește sfințirea și transfigurarea întregii lumi create prin condensarea acestora în vinul strugurilor și al viilor și în pâinea grâului și a pământului, care devin Trupul și Sângele lui Hristos. Este făgăduința că întreaga natură va fi sfințită și slăvită, deoarece Cuvântul S-a făcut Trup, a suferit și a biruit moartea prin înviere. Euharistia arată deci spre plinirea celor viitoare, spre venirea viitoare a lui Hristos întru slavă⁸¹. Sensul eshatologic, pancosmic și comunional al Sfintei Liturghii rezultă din aceea că, prin Sfânta Euharistie hrana omului, pâinea și vinul, devine posibilitatea vieții veșnice, adică posibilitatea unirii creatului cu necreatul, devine și se dovedește fapt de viață identificat cu Trupul cosmic al lui Dumnezeu Cuvântul, Trupul și Sângele lui Hristos. În Euharistia eclesială se săvârșește ceea ce s-a săvârșit și prin „umbrirea” Duhului asupra Născătoarei de Dumnezeu, dar și ceea ce se va săvârși și cu întreaga creație când „toate vor fi iarăși unite cu Hristos” (Efes. 1, 10). Creatul se unește cu

78 Kallistos Ware, *Ortodoxia, calea dreptei credințe*, trad. E. Chiosa, G. Jacotă și D. Ailincăi, Iași, Edit. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 1993, p. 147.

79 Dumitru Popescu, *Ortodoxie și contemporaneitate*, București, Edit. Diogene, 1996, p. 96.

80 Vasile Coman, *Scrieri de teologie liturgică și pastorală*, Oradea, Edit. Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, 1983, p. 142.

81 Nicolae Arseniev, *Descoperirea vieții veșnice. Introducere în credința creștină*, trad. Lidia și Remus Rus, București, Edit. Credința noastră, 1991, p. 105.

necreatul, pâinea și vinul sunt Trupul și Sângele lui Hristos, comunitatea eclesială este realizare și manifestare a Împărăției lui Dumnezeu⁸².

Sensurile Sfintei Euharistii sunt vitale pentru înțelegerea corectă a creștinismului. Unificarea întregului cosmos prin Euharistie poate fi înțeleasă numai din perspectiva unității indestructibile și organice dintre Liturghie și Euharistie, unitate cu care se și aseamănă în fond. Prin Euharistie, Hristos Se unește într-un mod nedespărțit, neîmpărțit, neamestecat și neschimbat cu întreaga făptură. El săvârșește mântuirea prin restabilirea lumii și a vieții în stare de Taină inițială a creației, iar aceasta în Biserică și anume prin Taina Împărăției, care este Sfânta Euharistie⁸³. Prin Taina Sfintei Euharistii, care are valoare cosmică și eshatologică, Biserica devine și ea o taină concomitent cosmică și eshatologică. „Biserica este o taină cosmică, deoarece în lumea aceasta descoperă adevărata lume a lui Dumnezeu, lumea cea dintru început...este taină eshatologică, pentru că lumea cea dintru început, pe care ea o descoperă, este deja salvată de Hristos, și în trăirea liturgică și de rugăciune credincioșii se rup de acel sfârșit pentru care lumea a fost creată și mântuită, ca Dumnezeu să fie totul în toate”⁸⁴.

Prin urmare, se pot deduce cel puțin patru categorii de persoane vizate de Sfânta Liturghie în dimensiunea sa misionar-eschatologică într-o manieră progresivă: 1. Oamenii din toată lumea care fie nu cunosc creștinismul, fie deși au aflat despre acesta prin variate mijloace l-au ignorat, rămânând sedimentați în crezurile lor religioase natale indiferent de natura acestora. În cazul lor, misiunea Bisericii creștine de propovăduire a Evangheliei lui Hristos la toate neamurile nu poate fi considerată drept încheiată sau ca înregistrând un rezultat pozitiv. 2. Credincioșii declarați, afiliați unei parohii și botezați în biserică, care, fie din motive temeinice, fie din dezinteres și din nepăsare, deși nu participă fizic în zilele de duminică și de sărbătoare la slujba Sfintei Liturghii, se regăsesc totuși în aceasta prin pomelnice și prin rugăciunile celor apropiați care sunt prezenți fizic și spiritual la Sfânta Liturghie. 3. Credincioșii care iau parte la Sfânta Liturghie, dar care nu participă la Taina Sfintei Euharistii din motive personale sau

82 Christos Yannaras, *Abecedar al credinței*, trad. Constantin Coman, București, Edit. Bizantină, 1996, p. 103.

83 Boris Răduleanu, „Cuvânt înainte”, la: Alexander Schmemmann, *Euharistia, taina împărăției*, p. 10.

84 Alexander Schmemmann, *Euharistia. Taina Împărăției*, p. 41.

din cauza unei interdicții temporare primită de la duhovnic. 4. Credincioșii care participă la Sfânta Liturghie și se împărtășesc cu Trupul și cu Sângele Domnului. Aceștia din urmă trăiesc la modul cel mai intens și mai profund dimensiunea eshatologică a Sfintei Liturghii și, prin participarea lor activă la Sfânta Euharistie, sunt cei mai „avizați” să transpună în lume, după încheierea slujbei Sfintei Liturghii, începând cu propria familie și terminând cu întreaga societate, conceptul de *liturghie după liturghie*.

Totuși, acest mod de taxonomie al participanților la Sfânta Liturghie implică, din păcate, și o latură negativă, deoarece, „întrucât creștinii nu se pot uni într-o deplină frățietate în jurul aceleiași mese, ca să mănânce aceeași bucată de pâine și să bea din același potir, mărturia lor misionară slăbește atât la nivel individual, cât și la nivel comun”⁸⁵. Pentru a fi realiști, trebuie recunoscut totuși faptul că în foarte puține cazuri întreaga parohie, urbană sau rurală, devine o „sinaxă euharistică”⁸⁶ prin participarea la cuminizarea cu Hristos din același potir, iar aceasta mai ales la marile sărbători din an, precum Nașterea Domnului, Învierea Domnului, Pogorârea Duhului Sfânt sau Adormirea Maicii Domnului. Așadar, chiar dacă împărtășirea tuturor credincioșilor prezenți la slujba Sfintei Liturghii pare un deziderat destul de greu de realizat, el nu este totuși un ideal imposibil. La fel, se poate extinde această tipologie și în cazul participării tuturor membrilor unei parohii la slujba de duminică, chiar și fără împărtășirea tuturor acestora⁸⁷.

În ciuda acestui aspect, Liturghia, deși reprezintă momentul tainic al unei împreună-îmbrățișări cu Hristos pentru cei inițiați pe calea comuniunii, constituie numai o chemare viviantă pentru adresanții mesajului

85 Ion Bria, *Mergi în pace! Perspective ortodoxe în misiune*, p. 150.

86 Nifon Mihăiță, *Misiologie creștină*, p. 48.

87 Dacă absența de la slujba din sărbătorile de peste săptămână este uneori îndreptățită prin mai multe motivații obiective: locul de muncă, efectuarea urgentă a unei călătorii etc., în cazul absenței de la slujba de duminică motivațiile obiective se diminuează, deși, după cum bine se știe, sunt locuri de muncă active și în ziua duminicii. Peste toate acestea se mai adaugă cazurile de neputință firească ocazională, o anumită boală cel mai adesea, care constituie motivația principală a absenței de la slujbele din duminici și din sărbători, sau o situație extremă, un fel de termen-limită al unei activități care nu a fost gestionată eficient și la timpul potrivit în vederea finalizării acesteia. Mai sunt apoi ca motivații și intervențiile neanticipate sau pe moment. Și lista ar putea continua, în funcție de particularitățile fiecărui credincios. La fel se poate întocmi și o catalogare a motivelor pentru care nu toți credincioșii dintr-o parohie se împărtășesc la slujba Sfintei Liturghii, catalogare care va implica, desigur, propriile particularități, spre deosebire de cea a neparticipării la Sfânta Liturghie din duminici și din sărbători.

misionar al vremii actuale, fie că sunt eterodocși, fie că sunt creștini ne-practicanți⁸⁸. Acestora le sunt adresate cererile „ecteniei pentru cei chemați” din cuprinsul Sfintei Liturghii, ea vădindu-și astfel actualitatea, chiar și împotriva vocilor acelor teologi care se grăbesc să propună scoaterea ei din canonul liturgic. Nu mai există, este drept, catehumenii de odinioară, dar aceasta nu înseamnă că Biserica și-ar fi pierdut vocația ei chemătoare la mântuire, adresându-se, de această dată, celor oscilanți în credință sau rătăciți de la adevăr și căzuți din har prin viața lor trăită departe de normele mântuitoare ale lui Dumnezeu, în timp ce credincioșii despătimiți și ancorați deja în urcușul duhovnicesc spre experiența luminii taborice, au șansa experimentării unor acte prefigurative ale Împărăției ca lucrare specială a harului lui Dumnezeu în sufletele lor încă din această viață. Pentru ei, fiecare otpust de liturghie trebuie să le mențină aprinsă flacăra dorinței reîntâlnirii cu Domnul la următoarea liturghie, în proximitate, precum și dorința comuniunii cu El în Împărăția Sa, în perspectivă⁸⁹.

Vorbind despre toate aceste aspecte și elemente care țin mai mult de latura umană a Bisericii, ar putea părea că Liturghia este o realitate a Bisericii care persistă atâta timp cât durează viața pământească și, prin urmare, cei care nu fac parte din Biserică într-o manieră explicită nu se regăsesc sub raza Liturghiei. Dar sfârșitul lumii va arăta că toți cei care nu au participat la Liturghie nu vor participa nici la bunurile Liturghiei veșnice; și această judecată sub care vor cădea este simbolizată prin actele care se săvârșesc în cadrul Liturghiei Bisericii pământești. Prin urmare, Liturghia pământească a Bisericii se referă și la ei, prin chemarea și prin anunțul judecății universale, așa cum și ei se referă la ea, chiar prin refuzul lor de a participa la Liturghie. Atât viața lor pământească, cât și viața lor veșnică, nu pot fi împlinite fără această referință negativă la Liturghie, deoarece Liturghia pământească are o referință și în ei, cei pe care Liturghia îi arată că sunt destinați inițial pentru Liturghie și că, în afara Liturghiei, destinul lor nu se împlinește așa cum trebuie, Liturghia devenind astfel pentru ei, într-un mod paradoxal, o „prezență absentă”⁹⁰.

Această realitate negativă este surprinsă și anticipată de Mântuitorul Iisus Hristos în cuprinsul parabolelor Sale de nuanță eshatologică din Sfin-

88 David Pestroiu, „Aspecte misionare actuale privind Sfânta Liturghie”, în *Altarul Reîntregirii*, Serie nouă, Anul XIV, Nr. 1, ianuarie-aprilie, 2009, pp. 139-140.

89 Idem, *Liturghie și Misiune*, pp. 10, 18.

90 Dumitru Stăniloae, „Conținutul *Mistagogiei* Sfântului Maxim Mărturisitorul”, în vol. *Sfântul Maxim Mărturisitorul, Mistagogia*, p. 94.

tele Evangheliei. Spre exemplu, în parabola nunții fiului de împărat (Mt. 22, 1-14), sunt surprinse două categorii negative de creștini: 1. Asemenea celor poftiți inițial la nuntă și care erau conștienți de importanța acestei invitații făcută de împărat, din dezinteres o ignoră într-un mod chiar brutal, sunt acei creștini care, deși cunosc, mai mult sau mai puțin, importanța spirituală a participării lor la Sfânta Liturghie din duminici și din sărbători, preferă să se facă surzi la această ofertă, insistența asupra ei putându-se solda chiar, precum în cazul pildei mai sus amintite, cu acte de brutalitate verbală și fizică la adresa celor care sunt trimiși să-i invite și care, în situația de față, îi preînchipuie pe clerici. 2. Asemenea celui care a luat parte la nunta fiului de împărat, fără a avea ținuta corespunzătoare unui astfel de eveniment și care a fost dat afară, sunt acei creștini care participă la Sfânta Liturghie din duminici și din sărbători fără a avea o pregătire spirituală corespunzătoare unui astfel de eveniment⁹¹, totul datorându-se curiozității, ocaziei sau unei intenții interioare mecanice, exteriorizată printr-un automatism⁹². Acest scenariu comparativ se repetă și în cazul parabolei despre cina cea mare (Lc. 14, 12-24), tipologia celor care se scuză din diferite motive munda-ne că nu pot onora invitația la cină fiind similară creștinilor care își scuză absența de la Sfânta Liturghie din duminici și din sărbători pe baza altor „responsabilități” pe care aceștia le au. Aceștia se aseamănă și cu sămânța pe care semănătorul din pildă (Mt. 13, 3-23; Mc. 4, 3-20; Lc. 8, 4-15) o seamănă printre spini.

91 Deși atunci când iau parte la sfintele slujbe ale Bisericii și, mai ales, la Sfânta Liturghie, trebuie să aibă și o vestimentație adecvată, deoarece nu pot merge acolo îmbrăcați ca la alergare, la serviciu, la muncile agricole sau la petrecere, totuși ar fi hilar și foarte contraproductiv din punct de vedere misionar sau pastoral ca acelor creștini care, din diverse pricini temeinic sau mai puțin temeinic motivate (grabă, în cele mai multe cazuri, îmbinată de cele mai multe ori și cu o doză considerabilă de comoditate sau de lejeritate) să le fie interzis accesul în locul bisericesc, și, prin aceasta, să le fie interzisă și participarea la sfânta slujbă.

92 Sunt acei creștini care mai trec uneori pe la slujba din biserică, deoarece sunt curioși să vadă și să mai audă „ce se mai vede și ce se mai zice pe acolo”; sau, în drumul lor spre alte locații și datorită unui avans temporal în gestionarea unor situații, intră și pe la biserică, „că e slujbă astăzi și mai au timp suficient la dispoziție să își rezolve celelalte probleme mundane”; ori, din moment ce astăzi e duminică sau sărbătoare și, oricum, nu e bine să se lucreze, creștinul trece pe la biserică deoarece oricum „nu are altceva mai bun de făcut și astfel mai scapă de rutina cotidiană”. Deși cele trei situații enumerate tot mai păstrează parțial o conduită creștină sănătoasă, totuși aceasta ține, din păcate, mai mult de context și de ocazie, și nu de o convingere consecventă în ceea ce privește participarea la slujbele bisericești, în general, și la Sfânta Liturghie, în special, săvârșite în duminici și în sărbători.

Liturghia determină destinul umanității întregi, al unora într-o manieră pozitivă, iar al altora într-o manieră negativă, pentru că în afara Liturghiei destinul umanității nu poate să se împlinească într-un mod pozitiv. În acest sens, lumea întreagă este destinată să fie o Liturghie și cei care nu vor să se ridice la această stare, ori cad din ea, rămân în afara acestei împliniri a destinului lor⁹³. Iar această realitate eshatologică nu se referă numai la Liturghia care se săvârșește ca o slujbă, ca un act de cult, în cadrul edificiului bisericii, ci se referă mai degrabă la urcușul general spre Dumnezeu și spre unirea din ce în ce mai mare și mai profundă în El, unire la care este destinată întreaga lume⁹⁴. Tot din parabolele eshatologice ale Mântuitorului se poate deduce acest lucru, lecturând parabolele despre cele zece fecioare (Mt. 25, 1-13) despre talanți/mine (Mt. 25, 14-30; Lc. 19, 11-27) și despre Judecata Viitoare (Mt. 25, 31-46). Untdelemnul din candelile celor zece fecioare, talanții/minele și semenul aflat în suferință și în necaz cu care Se identifică Hristos, Dreptul Judecător, nu se referă în acest context atât de mult la Liturghia ca act de cult, la care trebuie să participe toți credincioșii, cât se referă mai mult la ceea ce se petrece după aceasta sau, mai exact, la continuitatea acesteia în lume, în afara zidurilor bisericii, la acea *Liturghie de după Liturghie*, de împlinirea căreia, în funcție de măsura și de capacitatea fiecăruia, depinde destinul eshatologic al fiecărui credincios: cu fecioarele înțelepte sau cu fecioarele nebune, cu cei care și-au înmulțit talanții/minele sau cu cel care și-a ascuns în pământ talantul/mina, cu oile cele de-a dreapta sau cu caprele cele de-a stânga.

6. Sfânta Liturghie – epicentrul misiunii creștine în lume

După împărtășanie începe ultima parte a Sfintei Liturghii, parte care depășește limitele spațiale și temporale ale unei slujbe obișnuite din duminici sau din sărbători⁹⁵. Această ultimă parte a Sfintei Liturghii trebuie înțeleasă ca

93 Sau, într-o exprimare mai corespunzătoare, vor avea parte de o împlinire negativă a destinului lor.

94 Dumitru Stăniloae, „Conținutul *Mistagogiei* Sfântului Maxim Mărturisitorul”, în vol. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia*, pp. 94-95.

95 Dacă nu ar fi așa, atunci Sfânta Liturghie s-ar transforma într-o slujbă cu caracter strict ezoteric, limitată la spațiul bisericii sau al capelei în care se săvârșește și la timpul săvârșirii acesteia, adică la o oră și jumătate sau la două ore din cursul primei părți a zilei. Dar din acest fapt nu se poate deduce în mod corect caracterul misionar al Sfintei Liturghii, care suferă astfel o drastică și o nepotrivită limitare.

o întoarcere a Bisericii din cer pe pământ, din Împărăția lui Dumnezeu în timp, în spațiu și în istorie. Fiecare dintre oameni apare diferit în urma unei experiențe de orice natură decât era mai înainte de aceasta. Tot așa, după Sfânta Euharistie, credincioșii sunt diferiți de ceea ce erau când au început călătoria Euharistiei⁹⁶. Ei merg înapoi în lume, pentru că timpul acestei lumi nu a ajuns încă la sfârșitul său. Momentul trecerii lor la Tatăl Ceresc, Izvorul vieții, nu a sosit încă. De aceea Hristos îi trimite înapoi, ca martori a ceea ce au văzut, pentru a proclama Împărăția Lui și pentru a continua lucrarea Lui în lume. După primirea Sfintei Euharistii El este în ei și ei în El, întorcându-se în lume cu credința că El este prezent în aceasta⁹⁷.

Timpul în care intră credincioșii părăsind Biserica după Sfânta Liturghie, la ultima „poruncă” a acesteia rostită de preot: *Cu pace să ieșim!* devine timpul misiunii, devine „obiectul” principal al credinței și al faptei creștine. Sunt trimiși înapoi în lume, dar de acum „au văzut lumina cea adevărată, au primit Duhul Cel Ceresc”. Iar ca martori ai acestei Lumini, ca martori ai Duhului, trebuie să meargă mai departe și să înceapă misiunea fără de sfârșit a Bisericii. Și iarăși le apare înainte începutul, și iarăși lucrurile care le păreau imposibile li se descoperă acum ca fiind posibile. Timpul lumii devine în acest mod timpul Bisericii, timpul mărturisirii, al mântuirii și al răscumpărării. Prin Euharistie creștinii devin competenți să fie martorii lui Hristos în lume, să împlinească ceea ce El Însuși a făcut, face și va face mereu, fiind împreună cu ei „până la sfârșitul veacului” (Mt. 28, 20). În acest fel, misiunea Bisericii în lume capătă o dimensiune eshatologică prin începutul ei în liturghia înălțării, deoarece numai această liturghie face posibilă liturghia misiunii⁹⁸.

Iar această liturghie a misiunii, alimentată din liturghia euharistică, deși se adresează lumii, are o rezonanță care depășește această lume. În Dumnezeiasca Liturghie credinciosul a depășit lumea stricăciunii. Trăiește și tresaltă de bucurie, dilatându-se dincolo de amenințarea timpului, afară din temnița spațiului. Deși acestea (timpul și spațiul) există, omul se hrănește în chip tainic din „mana cea ascunsă”, dintr-o altă realitate, anterioară timpului și e mai presus de spațiu. Iar când acestea încetează a mai exista,

96 Alexander Schmemmann, *Liturghie și viață. Desăvârșirea creștină prin intermediul experienței liturgice*, trad. Viorel Sava, București, Edit. Basilica, 2014, p. 113.

97 *Ibidem*, p. 114.

98 Alexander Schmemmann, *Pentru viața lumii. Sfintele Taine și Ortodoxia*, trad. Aurel Jivi, Ed. a II-a, București, Edit. Basilica, 2012, pp. 57-58.

atunci omul poate să trăiască și va trăi. Atunci, coborând de pe muntele experienței liturgice, al împărtășirii sale de ceea ce este cu adevărat, omul circulă în lumea creată într-un mod diferit. Se mobilizează în timp într-un mod diferit. E o prezență dinamică ca un grăunte de muștar. O mărturie a Împărăției⁹⁹. Este aici o referință la parabola Mântuitorului Hristos în care El aseamănă Împărăția Cerurilor cu o sămânță de muștar (Mt. 13, 31-32; Mc. 4, 30-32; Lc. 13, 18-19). În cazul de față, prin această asociere nu este vizată atât Împărăția Cerurilor în dimensiunea sa eshatologică finală, cât Împărăția Cerurilor în dimensiunea sa eshatologică progresivă, nedeplină, aflată circumscrisă în cadrele spațiale și temporale ale acestei lumi, dar pe care ea trebuie să le depășească. Este vorba despre Împărăția Cerurilor surprinsă în latura sa misionară, în acel aparent paradoxal context al lui „deja” și „nu încă”. În creștinism s-a creat astfel o legătură dinamică între lumea creată și cea necreată prin Hristos, mai exact în promisiunea Jertfei Sale, promisiune pe care Euharistia o celebrează, o certifică și o reînnoiește¹⁰⁰.

În comunitatea liturgică, cu dubla ei semnificație: Trupul lui Hristos care celebrează Învierea și Sfintele Taine („Faceți aceasta...”), și poporul pelerin care vestește și așteaptă Împărăția lui Dumnezeu („Cu pace să ieșim...”), coincid în modul cel mai deplin legătura organică dintre natura Bisericii și natura misiunii. De aici rezultă o îndoită mișcare: intrarea liturgică sau adunarea la altar și ieșirea misionară sau vohodul în lume¹⁰¹. Într-una dintre cererile rugăciunii de Epicleză, după prefacerea Sfintelor Daruri de pâine și de vin în Trupul și în Sângele Domnului, preotul se roagă „spre plinirea Împărăției Cerurilor”, expresie în care *plinirea* înseamnă plinătatea, deplinătatea, întregirea Împărăției finale, de după sfârșitul veacurilor. Cu fiecare credincios împărtășit la Sfânta Liturghie, aceasta își mai adaugă un om, dar, cu aceeași finalitate, expresia poate însemna și cererea ca Împărăția Cerurilor să devină de pe acum o realitate în ființa celor care participă la actul euharistic¹⁰². Această cerere oglindește de fapt două realități spre care tinde Biserica. Prima, de ordin pastoral, vizează adunarea credincioșilor la altar, referindu-se la plinirea Împărăției prin împărtășirea cât mai multor

99 Arhimandritul Vasilios, *Intrarea în Împărăție sau modul liturgic*, p. 88.

100 Robert F. Taft, *Ritul bizantin*, trad. Dumitru Vanca și Alin Mehes, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2008, p. 88.

101 Ion Bria, *Curs de teologie și practică misionară ortodoxă*, Geneva, 1982, p. 1.

102 Valeriu Anania, *Cartea deschisă a Împărăției. O însoțire liturgică pentru preoți și mirenii. De la Betleemul Nașterii la Ierusalimul Învierii. Scrisori pastorale*, p. 192.

credincioși dintr-o parohie: Cea de-a doua, de ordin misionar, vizează convertirea celor care încă nu L-au cunoscut pe Hristos sau reconvertirea celor care au devenit ignoranți, dacă nu chiar potrivnici, dreptei credințe în care s-au născut. Ea se referă la plinirea Împărăției prin aducerea sau readucerea acestora la calea cea dreaptă, pentru ca, la sfârșit, și ei să ia parte la adunarea euharistică alături de frații și de surorile lor din prima categorie.

Din moment ce misiunea Bisericii nu este o acțiune exterioară a acesteia, ci face parte din însăși ființa ei, este normal ca, prin urmare, atât Biserica, cât și misiunea să își tragă esența dintr-un izvor comun, care este Sfânta Liturghie, esență care, mai apoi, este răspândită în întreaga lume. Există deci o analogie, dar și o continuitate sau o dependență, între acțiunile Sfintei Treimi față de lume, realizate de Tatăl, în Fiul, prin Duhul Sfânt și efectele realizate de Sfânta Liturghie în lume prin Biserică. „Misiunea este identificată mai curând cu ideea de trimitere, adică de ieșire din Biserică în lume, pentru a evangheliza și a converti. Biserica devine astfel comunitatea ce unește lumea cu Dumnezeu, și acesta este în esență sensul misiunii”¹⁰³. Misiunea întregii Biserici este de a vesti Cuvântul lui Dumnezeu cu timp și fără timp, pe de-o parte, aici arătându-se latura ei cantitativă. Pe de altă parte, în latura ei calitativă, misiunea întregii Biserici constă în confirmarea comuniunii trăită de membrii acesteia în sânul ei¹⁰⁴, comuniune care își atinge punctul culminant în Sfânta Liturghie, care este, în același timp, și izvorul durabilității acesteia. Misiunea Bisericii, continuare a misiunii lui Hristos, este o realitate a credinței istorice și spirituale, misiunea creștinilor în istorie fiind astfel o operă a lui Hristos, în ei (prin Euharistie) și prin ei (față de lume). Învierea lui Hristos intervine în mod constant în viața omenirii aflată în pelerinajul lumii acesteia. Astfel, timpul Bisericii și al misiunii s-ar putea numi timpul lui Hristos, o istorie de stabilire a Împărăției Sale spirituale înainte de venirea Sa întru slavă (I. Cor. 15, 23-27)¹⁰⁵.

Liturghiile oficiate în duminici și în sărbători ori chiar și în alte zile trebuie să fie continuate de către cei care iau parte la ele în viața lor personală în fiecare zi. Fiecare credincios este chemat să continue rugăciunea

103 Ioannis Zizioulas, *Ființa eclezială*, p. 245.

104 Jean Honore, „Pour nous les hommes et pour notre salut Il descendit du ciel”, în vol. *Des eveques disent: la foi de l'Eglise*, Paris, Les Editions du Cerf, 1978, p. 179.

105 Antoine Guggenheim, „Mission, Dialogue interreligieux et salut. Pour une lecture historique et spirituelle de l'Ecriture”, în *Nouvelle Revue Theologique*, Paris, Nr. 124/3 (2002), p. 428.

pe altarul tainic al inimii, să împlinească o propovăduire vie a Veștii celei Bune pentru binele întregii lumi, deoarece, fără această continuare a Sfintei Liturghii în viața personală a credinciosului, Sfânta Liturghie oficiată în biserică este numai pe jumătate săvârșită. În Sfânta Liturghie, clericii și mireni trăiesc în mod anticipat Împărăția lui Dumnezeu încă din această viață. Datoria acestora, atât a clericilor, cât și a mirenilor, după săvârșirea Sfintei Liturghii, constă în propovăduirea acestei Împărății și în vestirea puterii ei atât către creștinii care nu au luat parte la Sfânta Liturghie, cât și către întreaga lume, forța misiunii lor constând în împărtășirea cu Cuvântul lui Dumnezeu în cadrul Sfintei Liturghii atât sub forma lecturilor scripturistice, cât și sub forma Sfintei Euharistii¹⁰⁶.

Este adevărat faptul că ethosul misionar al fiecărui credincios participant la Sfânta Liturghie își atinge punctul culminant prin împărtășirea cu Sfintele Taine, prin care intră într-o legătură organică cu Hristos. Ritmurile Liturghiei euharistice au fost asemănate cu fluxul și refluxul sângelui în inimă. Sistola, care este contractarea inimii pentru a răspândi sângele care pătrunde în organe, în celule, și le reoxigenează, apoi diastola, când, dimpotrivă, inima se lărgște. Aceasta înseamnă că, atunci când ies de la Cina Euharistică, iar Iisus a devenit hrana lor și credincioșii Îi sunt asimilați Lui, și în venele lor curge Sângele Său și le irigă celulele, iar inima lor bate la unison cu inima Mântuitorului, atunci sunt trimiși în lume asemenea Apostolilor la Cincizecime, pentru a vesti minunile lui Dumnezeu¹⁰⁷.

Totuși, ar fi o nedreptate a-i considera lipsiți de ethos misionar și pe credincioșii care iau parte la Sfânta Liturghie fără să se împărtășească. De multe ori, chiar dintre aceștia, prin faptul că au ascultat cu luare aminte Apostolul, Evanghelia și predica rostite în timpul Liturghiei Cuvântului¹⁰⁸ s-au dovedit a fi mai înzestrați cu ethos misionar decât credincioșii care se împărtășesc cu Trupul și cu Sângele Domnului. Respectivii credincioși, care din motive personale, mai mult sau mai puțin întemeiate, nu au luat parte activă la Sfânta Euharistie, dar, în schimb, și-au însușit cu conștiințiozitate mesajul Apostolului, Evangheliei și al predicii, au transpus apoi în societate, printre semenii lor, acest mesaj, devenind ei înșiși misionari prin

106 Ion Bria, *Mergi în pace! Perspective ortodoxe în misiune*, pp. 67-68, 74-75.

107 Boris Bobrinskoy, „Rugăciunea inimii și Euharistia”, p. 117.

108 Sau, în ceea ce privește predica, ea putând fi rostită și în cadrul Liturghiei Euharistice, fie înainte de împărtășirea credincioșilor, fie după aceasta, fie înainte de otpustul Sfintei Liturghii.

acest fapt, iar aceasta cu atât mai mult dacă transpunerea lor a avut efectul scontat din partea celor cărora le-a fost destinată, fie efectiv prin cuvânt, fie și numai prin exemplul personal¹⁰⁹. Despre folosul celor care participă la Sfânta Liturghie fără a se și împărtăși, părintele Dumitru Stăniloae spune următoarele: „Ei primesc nu numai un folos didactic sau sentimental, ci se împărtășesc și de o lucrare a lui Hristos în Sfânta Liturghie, întâlnindu-se cu El prin cuvântul Lui sau despre El, prin rugăciuni și cântări și prin iradierea puterii Lui, mai ales în momentul prefacerii și din prezența Lui după prefacere, pe altar”¹¹⁰.

Fie că s-au împărtășit în cursul Sfintei Liturghii cu Trupul și cu Sângele Domnului, fie că doar au luat parte la Sfânta Liturghie fără să se împărtășească, credincioșii primesc astfel un impuls misionar pe care trebuie să-l fructifice mai apoi în afara zidurilor bisericii. Desigur că cei care au primit Sfânta Împărtășanie sunt impulsionați în acest sens într-o manieră mai profundă, ontologică. Împăcați prin Sfânta Euharistie, ei sunt chemați să fie slujitori ai împăcării dintre ceilalți semeni ai lor și să mărturisească bucuria Învierii. La fel precum Hristos a ieșit să predice vameșilor și păcătoșilor și a stat la masă cu aceștia în timpul vieții Sale pământești, așa și creștinii sunt chemați, prin Sfânta Taină a Euharistiei, ca să fie solidari cu cei sărmani și să devină semne ale iubirii lui Hristos. În timpul vieții Sale pământești, Hristos S-a dăruit pe Sine Însuși pentru toți și pentru toate, iar acum Se dăruiește pe Sine Însuși pentru toți și pentru toate în Sfânta Taină a Euharistiei¹¹¹.

Refuzul lui Hristos din partea lumii căreia El Se adresează în timpul activității Sale pământești este o realitate tristă, perpetuată mai apoi, din păcate, și în timpul activității misionare a Sfinților Apostoli, și de la aceștia până în zilele de față ea este un adevăr consemnat aproape zilnic. Dacă par-

109 Fără a minimaliza importanța și efectele Sfintei Euharistii în viața credincioșilor, se poate totuși observa și efectul pozitiv și rodnic al împărtășirii credincioșilor chiar și numai din textele biblice citite în cadrul Sfintei Liturghii. Sunt mai multe exemple (în vieților sfinților) de creștini care fie și-au schimbat radical viața în urma auzirii acestor texte, fie și-au amplificat astfel „potențialul” pe care îl aveau deja pe calea sfințeniei (precum au fost Sfinții Antonie cel Mare, Parascheva sau Filofteia). Totuși, țelul suprem pe care trebuie să-l vizeze fiecare credincios în cadrul Sfintei Liturghii nu trebuie să se limiteze numai la auzirea, la ascultarea și la împlinirea textelor scripturistice, ci el trebuie extins la împărtășirea cu Sfintele Taine.

110 Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia Ortodoxă*, p. 170.

111 Ion Bria, *Mergi în pace! Perspective ortodoxe în misiune*, pp. 149-150.

ticiparea la slujba Sfintei Liturghii este lipsită de orice notă de antagonism, nu același lucru se poate spune și despre *liturghia de după liturghie*. Totuși, credincioșii trebuie să continue această slujire având în permanență în minte și în inimă îndemnul Mântuitorului: „În lume neazuri veți avea, dar îndrăzniți. Eu am biruit lumea” (In. 16, 33). Numai astfel se poate realiza în mod deplin adevărata slujire a Euharistiei, care este participarea Bisericii prin misiunea lui Dumnezeu la mântuirea lumii. Iar această participare ia o formă diferită în fiecare zi, prin propovăduirea Evangheliei, prin slujirea semenilor și prin prezența credincioșilor în lume. Deoarece acest lucru este în întregime darul lui Dumnezeu, Euharistia aduce în veacul actual o nouă realitate care îl transformă pe creștin în chipul lui Hristos și astfel îl face pe acesta un mărturisitor. Din moment ce Biserica este hrănită și întărită prin mărturisirea cuvântului și prin lucrarea lui Hristos, Care Și-a dat viața pentru mântuirea lumii, Sfânta Euharistie devine mâncarea prețioasă a misionarilor în călătoria lor apostolică. Împărțind mâncarea aceasta care este veșnică și a unui singur Domn, adunarea euharistică trebuie să fie preocupată în permanență și pentru adunarea celor care sunt la momentul de față departe de limitele vizibile, deoarece Hristos i-a chemat la ospățul Său euharistic pe toți cei pentru care a murit¹¹².

Vorbind despre relația cult-misiune în cadrul Bisericii creștine, părintele profesor Valer Bel susține că: „cultul constituie Biserica în devenirea ei misionară”¹¹³. Ca nucleu al cultului ortodox, Liturghia imprimă misiunii Bisericii o desfășurare aparte, mai cu seamă în ceea ce privește viața cotidiană a creștinilor, cu ritmul ei definitoriu pentru Biserică, în sensul acesteia de comunitate a credincioșilor botezați. Cu cât acest ritm misionar este mai alert, cu atât structura parohială este mai dinamizată, în special dacă se urmărește echilibrarea celor două direcții ale sale: cea centripetă, prin care creștinii sunt chemați să intre în comuniunea liturgică, și cea centrifugă, prin care aceștia se întorc în lume, pentru a-i chema pe toți semenii lor să se învrednicească de starea comunitar-cultică. Liantul acestei stări este harul dumnezeiesc, al cărei deținătoare și transmițătoare este Biserica. De aceea, Sfânta Liturghie își revelează, ca primă rațiune de a fi, funcția sfințitoare a oamenilor credincioși și a lumii întregi prin aceștia. Creștinii, cunoscători

112 *Ibidem*, p. 150.

113 Valer Bel, *Misiune, parohie, pastorație. Coordonate pentru o strategie misionară*, Ed. a II-a, Cluj-Napoca, Edit. Renașterea, 2006, p. 32.

și trăitori ai Evangheliei, se doresc a fi și mărturisitori ai ei, deopotrivă¹¹⁴. Ei trebuie să mărturisească deci, din mijlocul acestei lumi, eonul veacului ce va să vie și, adeverind trecutul mesianic al lui Hristos, să mărturisească deja prezența Împărăției Lui, de care ei s-au putut bucura în cadrul Sfintei Liturghii. Ogorul misiunii lor este lumea întreagă și istoria în totalitatea ei. Biserica dispune atât de învățătură, dar și de principii de viață: Euharistia și Tainele, Duhul dător de viață fiind, sub acest unghi, Duhul Transmiterii¹¹⁵.

Misiunea Bisericii prin intermediul Sfintei Liturghii se concretizează în explicarea și însușirea de către creștini și necreștini a celor trei mari taine pe care le deține și le transmite în mod nealterat încă din epoca apostolică și care sunt: 1. Învățătura despre Sfânta Treime; 2. Învățătura despre Întruparea lui Hristos; 3. Învățătura despre Sfânta Euharistie. Prin această propovăduire a celor trei mari taine, creștinii împlinesc porunca dată de Hristos de a nu fi din lume, ci de a fi trimiși în lume, pentru ca lumea să se sfințească prin ei (cf. Ioan cap. 17). Parohia devine astfel o unitate mobilă și dinamică, iar pastorația depășește cadrul unei simple slujiri în sens diaconal, îndreptându-se tot mai mult spre un status de mărturisire a credinței, oferind merindea cea duhovnicească tuturor celor aflați în nevoi spirituale și mângâind pe cei aflați în lipsuri materiale. De aceea și timpul afectat acestei lucrări, numit deja un prezent continuu, nu se rezumă la cele câteva ore de adunare duminicală, ci definește o permanentă stare de înnoire spirituală. Hristos îi cheamă la El, prin Sfânta Evanghelie și prin Sfântul Potir, pe toți credincioșii, trimițându-i apoi ca transmițători ai darurilor Duhului Sfânt către semenii lor, zidind astfel temelia Bisericii prin mărturisirea Evangheliei mântuirii. Activitatea aceasta de propovăduire Îl arată tuturor pe Hristos viu în sufletele vestitorilor Lui, care sunt pătrunși de minunea Învierii Lui, la fel precum au fost Maica Domnului, Sfinții Apostoli și Sfintele Femei Mironosițe, al căror dinamism misionar pornea din convingerea absolută a mărturiei acestui miracol¹¹⁶. Acest aspect a facilitat vestirea apropierii Împărăției Cerurilor, Sfânta Liturghie și Împărăția lui Dumnezeu nefiind doar într-o simplă legătură una

114 David Pestroiu, *Misiune și Liturghie*, p. 52.

115 Paul Evdokimov, *Ortodoxia*, trad. Irineu Popa, București, EIBMBOR, 1996, p. 213.

116 David Pestroiu, *Misiune și Liturghie*, pp. 52-53.

cu alta, ci fiind într-o relație ontologică, deoarece prima își are fundamentul și sensul în cea de-a doua¹.

Misiunea și Liturghia se intercondiționează reciproc: angajamentul misionar sporește, trăgându-și sevele din slujirea liturgică a Bisericii, iar aceasta din urmă ar fi complet seacă și neroditoare dacă nu ar mobiliza Biserica într-o continuă activitate misionară². Asemănarea paradigmatică a relației dintre Liturghie și Misiune având ca punct central de pornire Persoana Mântuitorului Iisus Hristos este desăvârșită de continuitatea Jertfei Sale Euharistice³. Sfânta Scriptură ne arată faptul că unitatea Bisericii este trăită ca o „realitate eshatologică ce se împlinește doar în Împărăția lui Dumnezeu. Eshatologia nu înseamnă utopie. Așteptarea Împărăției nu înseamnă că unitatea e absentă, deoarece eshatologia este inaugurată, unitatea deja există. Credința în realitatea sa constituie coerența și continuitatea dintre hristologie și eclesiologie”⁴. Unitatea, fiind o condiție a existenței autentice și eficiente a Bisericii, rezultă faptul că și o misiune a Bisericii reală, originală, spornică și cu rezultate trainice în timp și spațiu, trebuie să aibă la bază unitatea.

Concluzii

Biserica Ortodoxă, atât în cult, dar și în doctrină și în misiune, se referă la Împărăția lui Dumnezeu nu în niște termeni strict futuriști, ci se referă la aceasta într-o manieră actualizată. În cazul prezenței Împărăției lui Dumnezeu încă din această lume, Biserica îi clasifică pe credincioși între cei care conștientizează această realitate, credincioșii practicanți, și cei care sunt inerți și ignoranți din punct de vedere spiritual față de aceasta, credincioșii nominali. Liturghia anticipează eshatonul și Împărăția lui Dumnezeu încă din această lume și prin faptul că în cadrul acesteia se face o afirmare profundă a existenței umane, excluzând orice altceva: națiune, rasă, gen, stat, partid, clasă socială, ideologie, aspect fizic, capacitate intelectuală etc.

Liturghia de după liturghie are scopul de a-l conștientiza pe creștin atât asupra celor transcendente, cât și asupra celor imanente, cele două ne-

1 Iuvenalie Ionașcu, *Sfânta Liturghie, reprezentare iconică a Împărăției lui Dumnezeu*, în col. „Comorile Pustiei”, București, Edit. Anastasia, 2001, p. 15.

2 David Pestroiu, *Misiune și Liturghie*, p. 138.

3 Dominic Jala, *Liturgy and mission*, p. 88.

4 Andre Dumas, „Unite de l'humanité et unite de l'Eglise”, în *Revue theologique de Louvain*, Nr. 1, 1974, p. 8.

identificându-se într-o manieră absolută, dar nefiind nici total disociate. Credincioșii care participă la Sfânta Liturghie și se împărtășesc cu Trupul și cu Sângele Domnului trăiesc la modul cel mai intens și mai profund dimensiunea eshatologică a Sfintei Liturghii și, prin participarea lor activă la Sfânta Euharistie, sunt cei mai „avizați” să transpună în lume, după încheierea slujbei Sfintei Liturghii, începând cu propria familie și terminând cu întreaga societate, conceptul de *liturghie după liturghie*.

Sfânta Liturghie este, oarecum, într-o consonanță invers proporțională cu etapele istorice ale Bisericii. Dacă mai întâi, în cazul celei din urmă, este vorba despre misiune și apoi despre pastorație, în cazul celei dintâi, la început, este vorba despre pastorație și apoi despre misiune. De fapt, nu se poate stabili cu precizie o prioritate certă între pastorație și misiune în cadrul Sfintei Liturghii, cele două fiind alternative, succesive și aflate într-o reciprocitate ontologică, chiar într-o ciclicitate al cărei punct terminus este Împărăția Cerurilor. Cel mai bine ilustrat se găsește acest lucru în pilda Blândului Păstor din capitolul 10 al Sfintei Evanghelii după Ioan. Pastorația se referă la creștinii care se identifică cu oile din staulul Păstorului celui Bun, în timp ce misiunea îi vizează pe cei care se identifică cu „alte oi care nu sunt din staulul acesta” (In. 10, 16), dar pe care Păstorul cel Bun „trebuie să le aducă, și vor auzi glasul Lui și va fi o turmă și un păstor” (In. 10, 16). Acest țel al Său, Păstorul cel Bun, Iisus Hristos, îl îndeplinește prin misiunea Bisericii. În cadrul Sfintei Liturghii se urmărește tocmai această unitate: o turmă și un păstor.

Bibliografie:

Studii și articole:

- BOBRINSKOY, Boris, „Liturgie et Eschatologie”, în vol. *Eschatologie et Liturgie* (Conferences Saint-Serge, XXX-e semaine d'etudes liturgiques, Paris, 1984), Roma, 1984.
- BOBRINSKOY, Boris, „Rugăciunea inimii și Euharistia”, în rev. *Orthodoxia*, Nr. 3-4/1993.
- CITIRIGĂ, Vasile, „Experierea conținutului dogmaticii ortodoxe prin intermediul cultului divin”, în *Orthodoxia. Revistă a Patriarhiei Române*, Seria a II-a, Anul II, Nr. 1/10, ianuarie-martie, 2010.

- DUMAS, Andre, „Unite de l' humanite et unite de l' Eglise”, în *Revue theologique de Louvain*, Nr. 1, 1974.
- FAITH AND ORDER, Paper No. 151, în *Church and World: The Unity of the Church and the Renewal of Human Community*, Geneva, WCC, 1992.
- GOMBOȘ, Stelian, „Despre Epicleza Euharistică”, în *Epifania. Revistă de dialog ortodox*, Iași, Nr. 28, martie-mai, 2014.
- GUGGENHEIM, Antoine, „Mission, Dialogue interreligieux et salut. Pour une lecture historique et spirituelle de l' Ecriture”, în *Nouvelle Revue Theologique*, Paris, Nr. 124/3 (2002).
- HONORE, Jean, „Pour nous les hommes et pour notre salut Il descendit du ciel”, în vol. *Des eveques disent: la foi de l' Eglise*, Paris, Les Editions du Cerf, 1978.
- NECHITA, Vasile, „Părintele profesor Dumitru Stăniloae. Mărturii contemporane”, în *Epifania. Revistă de dialog ortodox*, Iași, Nr. 28, martie-mai, 2014.
- PESTROIU, David, „Aspecte misionare actuale privind Sfânta Liturghie”, în *Altarul Reîntregirii*, Serie nouă, Anul XIV, Nr. 1, ianuarie-aprilie, 2009.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, „Religious liberty – a natural human right”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (coord.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2015.
- SCHMEMANN, Alexander, „Symbolism in the Byzantine Liturgy”, în *Liturgy and Tradition. Theological Reflections of Alexander Schmemmann*, edited by Thomas Fisch, St. Vladimir's Press, Crestwood, New York, 1990.
- UNGUREANU, Ionel, „Fenomenul participării sociale în înțelegerea ortodoxă”, în rev. *Ortodoxia*, București, Anul LIII, Nr. 1-2, ianuarie-iunie, 2002.
- VASSILIADIS, Petros, „Eucharistie and therapeutic spirituality”, în *The Greek Orthodox Theological Review*, Nr. 1-2, 1997.

Cărți

- ANANIA, Valeriu, *Cartea deschisă a Împărăției. O însoțire liturgică pentru preoți și mireni. De la Betleemul Nașterii la Ierusalimul Învierii. Scrisori pas-torale*, studii introductive de Jan Nicolae și Vasile Gordon, cronologie de Ștefan Iloaie, Iași, Edit. Polirom, 2011.

- ARSENIIEV, Nicolae, *Descoperirea vieții veșnice. Introducere în credința creștină*, trad. Lidia și Remus Rus, București, Edit. Credința noastră, 1991.
- BEL, Valer, *Misiune, parohie, pastorație. Coordonate pentru o strategie misionară*, Ed. a II-a, Cluj-Napoca, Edit. Renașterea, 2006.
- BOBRINSKOY, Boris, *Împărtășirea Sfântului Duh*, trad. Măriuca și Adrian Alexandrescu, București, EIBMBOR, 1999.
- BOTEZAN, Florin, *Sfânta Liturghie – cateheza desăvârșită*, Ed. a II-a, revizuită, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2016.
- BRIA, Ion, *Curs de teologie și practică misionară ortodoxă*, Geneva, 1982.
- BRIA, Ion, *Liturghie după Liturghie. Misiune apostolică și mărturie creștină azi*, București, Edit. Atena, 1996.
- BRIA, Ion, *Mergi în pace! Perspective ortodoxe în misiune*, trad. Ana Simona Tuhuț, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2015.
- BRIA, Ion, *Teologia ortodoxă în România contemporană. Evaluări și perspective*, Iași, Edit. Trinitas, 2003.
- COMAN, Constantin, *Prin fereastra bisericii: o lectură teologică a realității*, București, Edit. Bizantină, 2007.
- COMAN, Vasile, *Scrieri de teologie liturgică și pastorală*, Oradea, Edit. Episcopiei Ortodoxe Române a Oradei, 1983.
- DELABOIA, Gamaliel, *Lumea – opera iubirii Preasfintei Treimi*, îngrijitor de ediție: Vasile Birzu, Sibiu, Edit. Astra Museum, 2013.
- EVDOKIMOV, Paul, *Ortodoxia*, trad. Irineu Popa, București, EIBMBOR, 1996.
- GOGOL, Nikolai Vasilievici, *Meditații la dumnezeiasca Liturghie*, traducere și prefață de Boris Buzilă, București, Edit. Anastasia, 1996.
- IEROMONAHUL GRIGORIE, *Euharistia în scrierile Sfinților Părinți ai Bisericii și Sfânta Scriptură*, trad. Ion Andrei Țarlescu, București, Edit. Anestis, 2015.
- IONAȘCU, Iuvenalie, *Sfânta Liturghie, reprezentare iconică a Împărăției lui Dumnezeu*, în col., „Comorile Pustiei”, București, Edit. Anastasia, 2001.
- ISPAS, Gheorghe, *Euharistia-Taina unității Bisericii. Aspecte teologice și practice*, București, Edit. Basilica a Patriarhiei Române, 2008.
- ISPIR, Vasile, *Curs de misiologie*, București, 1929.
- JALA, Dominic, *Liturgy and mission*, Roma, C.L.V. – Edizioni liturgiche, 1987.
- LITURGHIER, București, EIBMBOR, 2000.

- ✦ LOUTH, Andrew, *Introducere în Teologia Ortodoxă*, trad. Dragoș Mîrșanu, Iași, Edit. Doxologia, 2014.
- ✦ SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Mistagogia*, traducere, introducere și note de Dumitru Stăniloae, ediție îngrijită de Alexandru Atanase Barna, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2017.
- ✦ MIHĂIȚĂ, Nifon, *Misiologie creștină*, Ed. a II-a, revăzută și adăugită, București, Edit. Asa, 2005.
- ✦ NEAMȚU, Mihail, *Bufnîța din dărâmături; Insomnii teologice în România postcomunistă*, Ed. a II-a, revăzută și adăugită, Iași, Edit. Polirom, 2008.
- ✦ PASSAKOS, Christos D., *Eucharist and Mission. Sociological Presuppositions of the Pauline Theology*, Tesalonic, 1997.
- ✦ PESTROIU, David, *Misiune și Liturghie*, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2012.
- ✦ POP, Ioan, *Sfânta Liturghie în viața credincioșilor*. Editor: Vasile Bîrzu, Sibiu, Edit. Ecclesiast, 2012.
- ✦ POPESCU, Dumitru, *Hristos-Biserică-Societate*, București, EIBMBOR, 1998.
- ✦ POPESCU, Dumitru, *Ortodoxie și contemporaneitate*, București, Edit. Diogene, 1996.
- ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, *Om, Demnitate, Libertate. Adoptarea pentru prima dată pe pământ românesc, în Principatul Transilvaniei, a Principiului Libertății Religioase și evoluția acestuia într-un timp relativ scurt de 25 de ani (1543-1568)*, Cluj-Napoca, Edit. Risoprint, 2019.
- ✦ SCHMEMANN, Alexander, *Euharistia, taina împărăției*, trad. Boris Răduleanu, București, Edit. Anastasia, 1984.
- ✦ SCHMEMANN, Alexander, *Liturghie și viață. Desăvârșirea creștină prin intermediul experienței liturgice*, trad. Viorel Sava, București, Edit. Basilica, 2014.
- ✦ SCHMEMANN, Alexander, *Pentru viața lumii. Sfintele Taine și Ortodoxia*, trad. Aurel Jivi, Ed. a II-a, București, Edit. Basilica, 2012.
- ✦ SCHMEMANN, Alexander, *Postul cel Mare*, trad. Andreea și Laurențiu Constantin, București, Edit. Doris, 1998.
- ✦ SCRIMA, Andrei, *Biserica liturgică*, volum îngrijit de Anca Manolescu, traducere, cuvânt înainte și note de Anca Manolescu, prefață de Mihail Neamțu, București, Edit. Humanitas, 2005.

- ✦ STĂNILOAE, Dumitru, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Craiova, Edit. Mitropoliei Olteniei, 1987.
- ✦ STĂNILOAE, Dumitru, *Spiritualitate și comuniune în Liturgia Ortodoxă*, Ed. a II-a, București, EIBMBOR, 2006.
- ✦ TAFT, Robert F., *Ritul bizantin*, trad. Dumitru Vanca și Alin Mehes, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2008.
- ✦ ARHIMANDRITUL VASILIOS, *Intrarea în Împărăție sau modul liturgic*, trad. Ioan Ică și protos. Paisie, Ed. a II-a adăugită, Sibiu, Edit. Deisis, 2007.
- ✦ WARE, Kallistos, *Ortodoxia, calea drepte credințe*, trad. E. Chiosa, G. Jacotă și D. Ailincăi, Iași, Edit. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 1993.
- ✦ YANNARAS, Christos, *Abecedar al credinței*, trad. Constantin Coman, București, Edit. Bizantină, 1996.
- ✦ YANNOULATOS, Anastasios, *Ortodoxia și problemele lumii contemporane*, trad. Gabriel Mândrilă și Constantin Coman, București, Edit. Bizantină, 2003.
- ✦ ZIZIOULAS, Ioannis, *Credința pe care o mărturisim*, București, EIBMBOR, 1987.
- ✦ ZIZIOULAS, Ioannis, *Ființa eclesială*, trad. Aurel Nae, București, Edit. Bizantină, 1996.